

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

«Himoyaga ruxsat etilsin»

Ijtimoiy – iqtisodiy fakultet dekani

_____ t.f.n., N. Dehqonov

20 _____ y. « _____ » _____

5111600 – «Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi” yo‘nalishi
kunduzgi bo‘lim 4-kurs MIG-72-14 - grux talabasi

XOSHIMOV ELMUROD DILMUROD O‘G‘LI

**“Fuqarolik huquqida meros mulkini egallash”
mavzusidagi**

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar: yu.f.n.dots. M.A.Akaeva

“Himoyaga tavsiya etilsin”

“Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari
va huquq ta’limi”

kafedrasi mudiri O.V.Mamatov

“ _____ ” _____ 2018 y.

MUNDARIJA

Kirish.....
.....3-8

1-bob. Vorislik huquqiga oid umumiy tushunchalar.....9-39

1.1. Fuqarolik huquqida vorislik munosabatlarining tutgan oʻrni.....
.9-15

1.2. Meros huquqining oʻziga xos belgilari.....15-22

1.3. Merosning ochilishi va vorislik huquqini amalga oshirish.....22-39

2-bob. Merosni egallashning fuqarolik huquqiy asoslari.....
40-70

2.1. Fuqarolik huquqida merosni egallash va taqsimlanishining huquqiy asoslari.....40-55

2.2. Fuqarolik huquqida merosga boʻlgan huquqni rasmiylashtirishning oʻziga xos jihatlari55-70

Xulosa.....
.71-76

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati.....77-80

Kirish

Mavzuning dolzarbligi. Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan keyin oldimizda iqtisodiy taraqqiyotning qaysi yo'lini tanlash masalasi turgan edi. Bu masalada hech qanday ikkilanishlarsiz yurtboshimiz O'zbekistonning o'ziga mos, o'ziga xos ravishda bozor munosabatlari tizimini qaror toptirish yo'lini e'lon qildi.

Bu borada eng muhim vazifalardan biri — bu bozor munosabatlarining huquqiy asoslarini yaratish edi. Chunki bozor tizimi nafaqat iqtisodiy munosabatlar, balki bu munosabatlar sub'ektlari xatti-harakatlarini tartibga soluvchi yuridik me'yorlar ham hisoblanadi. “O'zbekistonning eng yangi tarixi va biz erishgan olamshumul yutuqlar mard va matonatli xalqimiz har qanday qiyinchilik, to'siq va sinovlarni o'z kuchi va irodasi bilan engib o'tishga qodir, deb baralla aytishga to'la asos beradi. Biz ajdodlarimizning yorqin xotirasini asrab-avaylab, qalbimizda, yuragimizda abadiy saqlaymiz. Bukilmas iroda, fidoyilik va jasorat namunasini amalda namoyon etib, o'z hayotini aziz Vatanimizning har tomonlama ravnaq topishiga bag'ishlagan ustoz va murabbiylarimiz, zamondoshlarimiz bilan biz cheksiz faxrlanmiz”¹.

O'zbekiston respublikasi Konstitutsiyasining 53-moddasida ko'rasatib o'tilganidek, xususiy mulk boshqa mulk shakllari kabi daxlsiz va davlat

¹ Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатининг биргаликда барпо этилиши, Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимидаги киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. .Мирзиёев Ш.М. Тошкент. ”Ўзбекистон” НМИУ.2016. —Б.7.

himoyasida bo'lib, mulkdor faqat qonunda nazarda tutilgan hollarda va tartibdagina mulkidan mahrum etilishi mumkin.

O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga asoslangan huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etishda sezilarli natijalar qo'lga kiritilmoqda. Bunda so'ngi yillarda qabul qilingan va O'zbekistonning siyosiy tizimi, davlat qurilishi, ijtimoiy-iqtisodiy hayotini tartibga solishga hamda bozor munosabatlarini rivojlantirishga qaratilgan qonunlar muhim ahamiyat kasb etmoqda.

“O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida”¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonida: - 2017 – 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Xarakatlar strategiyasining ikkinchi ustuvor yo'nalishi quyidagicha belgilandi:

-qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishga yo'naltirilgan sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini hamda fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini mustahkamlash, ma'muriy, jinoyat, fuqarolik va xo'jalik qonunchiligini, jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimi samarasini oshirish, sud jarayonida tortishuv tamoyilini to'laqonli joriy etish, yuridik yordam va huquqiy xizmatlar sifatini tubdan yaxshilash- deb, unda:

2.1. Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash, sudning nufuzini oshirish, sud tizimini demokratlashtirish va takomillashtirish:

2.2. Fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini ta'minlash:

2.3. Ma'muriy, jinoyat, fuqarolik va xo'jalik qonunchiligini takomillashtirish:

2.4. Jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimini takomillashtirish:

2.5. Sud-huquq tizimida qonuniylikni yanada mustahkamlash:

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги. Тошкент. 2017 й. 7 феврал ПФ – 4947-сон.

2.6. Yuridik yordam va xizmat ko'rsatish tizimini takomillashtirish:¹- kabi bo'limlar belgilandi.

O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi hamda Asosiy Qomusimiz - Konstitutsiyamizning qabul qilinishi munosabati bilan inson huquq va erkinliklari himoyasini ta'minlash ustuvor vazifa qilib belgilandi.

Bugun hayotimizning o'zi Konstitutsiyamizda ifoda-sini topgan eng asosiy maqsad - **inson manfaatlarini har tomonlama ta'minlash** masalasini dolzarb vazifa qilib qo'yimoqda.

Inson manfaatlarini ta'minlash uchun esa, avvalo odamlar bilan, xalq bilan muloqot qilish, ularning dardu tashvishlari, orzu-niyatlari, hayotiy muammo va ehtiyojlarini yaxshi bilish kerak².

Fuqarolarning huquq va erkinliklari Konstitutsiyaviy kafolatlarni ta'minlash uchun mamlakatimizda bir qator qonunlar ishlab chiqildi. qonun ustivorligi doimo amalda bo'lishligini ta'minlash zarur va shartdir. Shu maqsadda o'zining muhim fikrlari bilan mamlakatimiz qonunchiligini asosiga tamal toshi qo'ygan, davlatimizning birinchi Prezidenti Islom Abduganiyeviv Karimovning quyidagi fikrlari o'rinlidir: «Biz qonunlarning matni, ma'no mazmuni haqida ko'p bosh qotiramiz, ammo ularda belgilab qo'yilgan talablarni amalga oshirish uchun qonunchilikda muhim ahamiyatga ega bo'lgan, shu qonunni joriy qilish uchun kerak bo'ladigan aktlarni qabul qilishni, bu masala bo'yicha javobgarlikni joyiga qo'yishni ko'pincha unutib qo'yamiz.

Shu sababli ham qonunlarimizning necha foizi hayotimizda o'z ifodasini topmoqda, qanchasini tatbiq etish og'ir kechmoqda, degan savolga javob berish qiyin»³.

O'zbekiston Respublikasining bozor munosabatlariga qadam qo'yishi, jamiyat hayotida tubdan yangilanish davrini boshlab berdi. Eng avvalo,

¹ 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. Ўзбекистон Ренспубликаси Президентининг 2017 йил 7-февралдаги ПФ-46-947-сонли фармони.

² Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш- юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови.-Т.: "Ўзбекистон" НМИУ, 2017. -Б.14 - 48.

³ .Каримов И.А «Биз танлаган йўл демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли».11 жилд. Тошкент. «Ўзбекистон». 2003. –Б.100.

fuqarolarning qonun oldida tengligi, mulkning turlari va fuqarolarning huquqiy normalarga rioya etgan holda, mulkka egalik huquqi fuqarolik jamiyatida alohida o‘rin egallaydi. Zero, davlatimizning birinchi prezidenti Islom Abdug‘anievich ta’kidlaganidek, «Mamlakatda adolat tamoyillari amal qilishi, barqarorlik hukm surishi uchun uch sub’ektning, ya’ni davlat, jamiyat va fuqarolarning o‘zaro munosabatlaridagi qonuniylik asos bo‘ladi. Boshqacha aytganda, ana shu uch sub’ekt - davlat, jamiyat, fuqaro munosabatlarida uyg‘unlikka ularning manfaatlari bir-biriga mos kelishiga erishilsagina, otabobolarimiz orzu qilgan adolatli jamiyat barpo bo‘ladi»¹.

O‘zbekiston Respublikasi aholisining milliy xususiyatlaridan kelib chiqan holda, milliy huquqiy madaniyatni shakllantirish muhimdir. Fuqarolarning hayoti bilan bog‘liq qirralarini o‘rganish shubhasiz o‘ziga xos bitiruv malaka ishining mavzusi bo‘lishi bilan birgalikda, bizning uning barcha tomonlarini birgina shu malaka ishi hajmida qamrab olishimiz mumkin emasligini e’tirof etamiz.

Fuqarolik jamiyatini qurar ekanmiz, fuqarolarning huquqiy madaniyatini shakllantirish oldimizga qo‘yilgan muhim vazifalardan biridir. SHu maqsadda huquqiy tarbiyani tashkil etish, ma’naviy va ma’rifiy ishlarni tashkil qilish, qadriyatlarimizni tiklashga bo‘lgan amaliy harakatlarning guvohimiz.

Mavzuning dolzarbliligi shundan iboratki, fuqarolik huquqida muhim o‘rin egallagan, mulkiy munosabatlar, xususan, vorislik va meros munosabatlarini chuqur o‘rganish borasida bir qator ishlarni amalga oshirish davr talabi hisoblanadi. Hozirda huquqshunoslik sohasida muhim o‘rin egallagan, munozarali masalalardan biri bo‘lgan vorislik huquqida merosni egallash bilan bog‘liq muammolarni hal etishda bevosita amaliyotga murojat qilamiz. Bu esa merosni egallash bilan bog‘liq muammoli masalalarni ob’ektiv hal etish imkonini beradi.

Malaka ishining o‘rganilganlik darajasi. Fuqarolik huquqi merosni egallash bilan bog‘liq fikr-mulohazalarni sud amaliyot hujjatlari, notariat

¹ Каримов И .А . Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида 6-жилд -Т.: “Ўзбекистон ” 1998 –Б.26-27.

hujjatlari va huquqshunos olimlarning ilmiy tadqiqotlarida kuzatish mumkin.

Mavzu bo'yicha huquqiy masalalar professorlar Hojiakbar Rahmonqulov¹, Ikrom Zokirov², F.Hamidov³, rus huquqshunos olimlaridan B.S.Antimonov, K.A.Grave, Yu.N.Vlasov⁴ va boshqa bir qator olimlarning asarlarida, ilmiy maqolalarida o'rganilgan.

Lekin, fuqarolik qonunchiligimizning doimiy tarzda rivojlanib borishi bu malaka ishi ob'ekting yanada chuqurroq o'rganilishi lozimligini belgilab beradi.

Malakaviy ishning maqsadi va vazifalari. Hozirgi davrda, jamiyatimizda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksak saviyada bo'lishligini ta'minlash, oldimizga qo'yilgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bitiruv malaka ishining asosiy maqsadi fuqarolik huquqida merosni egallash bilan bog'liq umumiy qoidalarni, merosni egallashning huquqiy tartibini o'ziga xos jihatlarini va muammoli tomonlarini yoritib berishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilab olindi:

- fuqarolik huquqida muhim o'rin egallagan vorislik huquqi sohasi bilan bog'liq muammolarni aniqlash;
- meros huquqi asoslarini o'rganish jarayonida fuqarolarning mulkiy huquq va manfaatlarini qo'riqlash bilan bog'liq masalalarga e'tiborni qaratish;
- merosni egallashning fuqarolik huquqiy asoslarini tahlil qilish;
- merosni qabul qilishning mazmun-mohiyatini yoritib berish;
- merosga bo'lgan huquqni rasmiylashtirishga oid masalalarni tahlil qilish;
- meros mulki hisobidan xarajat qilish va meros mulkini egasiz deb topish asoslarini yoritish;
- mavzuni o'rganish davomida tegishli tartibda xulosalar va takliflar

¹ Рахмонкулов Х. Мажбурият ҳуқуқи (умумий қоидалар). Тошкент. ТДЮИ, 2005. –Б. 244.

² Зокиров И. Б. Фуқаролик ҳуқуқи. Тошкент. ТДЮИ. 2009. –Б. 289.

³ Хамидов, Ф. Тоғаев.С «Ўзбекистонда нотариат». -Т.: «Адолат». 1998.

⁴ ВласовЮ.Н Наследственное право Российской Федерации издание. “Юрист”. 1999.

berish.

Malaka ishining ob'ekti va predmeti. Ishning ob'ekti – vorislik huquqida merosni egallash bilan bog'liq muammolarni hal etish va merosni egallash bilan bog'liq muammoli masalalar bilan bog'liq huquqiy munosabatlar hisoblanadi.

Bitiruv malaka ishining predmeti bo'lib, merosni egallashning fuqarolik huquqiy masalalari bilan bog'liq ilmiy amaliy muammolar hisoblanadi.

Malaka ishining nazariy va metodologik asoslarini O'zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari va ma'ruzalari, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi, O'zbekiston Respublikasining fuqarolik huquqiy munosabatlarini tartibga soluvchi Qonunlar va Fuqarolik ishlari bo'yicha sud amaliyoti hujjatlari tashkil etadi.

Ishning amaliy ahamiyati shundaki, ushbu mavzu kam o'rganilgan sohalaridan biri bo'lib, malaka ishi natijasida fuqarolik huquqida muhim institut hisoblangan, vorislik huquqida merosni egallashning fuqarolik huquqiy asoslari va u bilan bog'liq bo'lgan barcha masalalarni o'rganish va tahlil qilish ko'zda tutilgan.

Bitiruv malaka ishining tuzilishi kirish, ikki bob, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

Kirish qismida mavzuning dolzarbligi, uning amaliy ahamiyati, mavzuni yoritishdan ko'zlangan asosiy maqsad, ilmiy o'rganilganlik darajasi, hamda bitiruv malaka ishining tuzilishi va hajmi bayon qilingan.

Birinchi bobda vorislikning fuqarolik huquqiy asoslari, vorislik va meros tushunchalari, vorislik huquqni amalga oshirish merosning ochilishi va vorislik huquqini amalga oshirish tartibi yoritilgan.

Ikkinchi bob fuqarolik huquqida merosni egallanishining huquqiy asoslariga bag'ishlangan bo'lib, ikkita paragrafdan iborat.

Bu paragraflarda merosni egallash va taqsimlanishining huquqiy asoslari, merosga bo'lgan huquqni rasmiylashtirish, meros mulki hisobidan xarajat qilish va meros mulkini egasiz deb topishga oid masalalar o'rganilgan va yoritilgan.

Xulosa qismida tadqiqot davomida paydo bo'lgan fikr-mulohazalar va takliflar keltirilgan.

1-bob. Vorislik huquqiga oid umumiy tushunchalar.

1.1. Fuqarolik huquqida vorislik munosabatlarining tutgan o‘rni.

Fuqarolik huquqining ajralmas qismi hisoblangan vorislik huquqi fuqarolarning xususiy mulk huquqi bilan chambarchas bog‘liqdir. O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari, ularning ijtimoiy ahvoli, mulkiy boyligi, millati va diniy e‘tiqodi, jinsi, turar-joyi, xizmat vazifasi va egallab turgan lavozimidan qat’iy nazar, ular vorislik huquqidan teng huquqlilikda foydalanadilar.

Mulk egasi mulkdan foydalanish va uni tasarruf etish huquqiga egadir. Bu huquqdan u o‘zining hayotligida foydalanadi va o‘zi vafot etgandan keyingi mol-mulkklarining taqdirini oldindan belgilashi mumkin.

Qonun xususiy mulk egasi sifatida fuqaroning erki va manfaatlarini himoya qilib, uning xususiy mulkka bo‘lgan huquqlarini muhofaza qiladi. Xususiy mulk egasi o‘z mulkining taqdirini o‘zi vafot etgandan so‘ng vorislik huquqi yordamida amalga oshiradi.

«Meros huquqi, - deyiladi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 36-moddasida, - qonun bilan kafolatlanadi»¹.

Vorislik huquqi fuqarolarning mulkiy huquq va manfaatlarini qo‘riqlash bilan bog‘langan bo‘lib, ularning o‘z mulkiga nisbatan tasarruf etish huquqini hech qanday qarshiliklarsiz hayotlik chog‘ida, shuningdek, vafot etgandan keyin ham amalga oshirilishini qonun ta’minlaydi.

Xususiy mulk egasi o‘z vafotidan keyin mulkini kimga o‘tishi masalasini vorislik huquqi asosida hayotligida hal qiladi.

Shuning bilan xususiy mulk huquqini mustahkamlash, mulkning ko‘payishi va rivojlanishini ta’minlash yo‘li bilan merosxo‘rlarning boyishiga va yashash sharoitlarining yaxshilanishiga ko‘maklashadi.

Odatda xalq o‘rtasida **meros deganda vafot etgan shaxs mol-mulkining uning qarindoshlariga o‘tishi tushuniladi**. Meros to‘g‘risidagi bunday tushuncha yuzaki bo‘lib, meros va vorislik huquqi tushunchalarini bir-biri bilan aralashtirib yuboriladi. Meros huquqi vorislik huquqiga qaraganda

¹ Ўбекистон Республикасининг Конституцияси.2017 -Б.76.

ancha keng mazmunga ega. Bu borada avvalo vorislik, voris, meros, merosxo‘r, meros qoldiruvchilar tushunchalarini aniqlab olish talab etiladi.

Ma’lumki, har bir shaxs o‘zi hayotlik davrida boshqa shaxslar bilan har xil munosabatlarda bo‘ladi. Bu munosabatlar, aksariyat hollarda, shaxsning xohish-irodasi bilan vujudga keladi, ammo ayrim munosabatlar shaxsning xohish-irodasiga bog‘liq bo‘lmagan holda ham vujudga kelishi mumkin. SHu bilan birga, vaqt o‘tishi bilan bir munosabat bekor bo‘ladi, ikkinchi bir munosabat paydo bo‘ladi. SHuning uchun har bir shaxs boshqa shaxslar bilan muntazam ravishda qandaydir bir munosabatda bo‘lib turadi.

O‘zbekiston Respublikasining fuqarolik qonunchiligida **meros huquqi merosning ochilishi, uni himoya qilish, meros olish huquqiga ega bo‘lgan shaxslar, meros tarkibi va ularni saqlash, boshqarish, qo‘riqlash va tasarruf qilish, merosxo‘rlarga o‘tish tartibi va shartlarini belgilab beruvchi huquqiy normalar yig‘indisidan iboratdir**¹.

Vorislik-ijtimoiy munosabatlarning alohida bir turi hisoblanib, mol-mulkning yoki mulkka bo‘lgan huquq va majburiyatlarning bir shaxsdan (meros qoldiruvchidan) ikkinchi shaxsga (merosxo‘rlarga) o‘tishi bilan bog‘liq. SHuning uchun ham vorislik mulkiy munosabatlar bilan bog‘liq holda iqtisodiy xodisa bo‘lib vujudga keladi, iqtisodiy munosabat sifatida vafot etgan shaxs mulkining yoki mulkka bo‘lgan huquq va majburiyatlarning merosxo‘rlarga o‘tishini belgilaydi.

Vorislar qonun bilan belgilanib qo‘yilgan bo‘ladi yoki meros qoldiruvchi tomonidan vasiyatnomada belgilanadi. Vorislar, asosan meros qoldiruvchi bilan qarindoshlik munosabatlarida bo‘lgan shaxslardan iborat.

Meros- shaxs vafotidan keyin uning boshqa shaxslarga o‘tishi mumkin bo‘lgan huquq va majburiyatlari yig‘indisidir. YA’ni fuqaroga xususiy mulk huquqi asosida tegishli bo‘lgan mulklar, kredit muassasalarida saqlanayotgan omonatlarga bo‘lgan huquq, shuningdek mulk bilan bog‘liq bo‘lgan ayrim nomulkiy huquqlar va majburiyatlar ham meros qoldiruvchining

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик ҳуқуқи. Дарслик, -Т.: «Адолат», 1999. -Б. 452 .

meros mulki tarkibiga kiradi. Xususiyl mulk ob'ektining qonun bilan man qilinmagan ashyolardan iborat har qanday mol-mulk qismi meros tarkibiga kiradi¹.

Meros ochilgan paytda hayot bo'lgan fuqarolar, shuningdek meros qoldiruvchining hayotlik paytida xomila holidan bo'lgan va meros ochilganidan keyin tirik tug'ilgan bolalari vasiyat va qonun bo'yicha merosxo'r bo'lishlari mumkin.

Meros ochilgan paytda tuzilib bo'lingan yuridik shaxslar shuningdek, davlat va fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari ham vasiyat bo'yicha merosxo'r bo'lishlari mumkin.

O.S.Yoffening fikricha, «Meros qoldiruvchining qonunga muvofiq o'z erki bilan qo'yilgan shart va tartibdagi vorislik vasiyat bo'yicha vorislik deyiladi.

Demak, qonunda belgilab qo'yilgan yoki vasiyatnomada maxsus ko'rsatilgan meros qoldiruvchining huquq va majburiyatlarini o'z zimmasiga olgan shaxslar-merosxo'r hisoblanadi. Merosxo'r bo'lish shaxsning fuqaroligiga yoki muomala layoqatiga bog'liq emas.

Meros qoldiruvchi o'zining xususiyl mulkini, mulkka bo'lgan huquq va majburiyatlarini o'zi vafot etgandan keyin tasarruf etish huquqining kimga o'tishini qonunlar asosida belgilab qo'yish bo'yicha farmoyish berish huquqiga egadir.

Ammo meros mulkning taqdirini hal qilish vasiyat bo'yicha amalga oshirilishi lozim bo'lgan hollarda, meros qoldiruvchi albatta, to'la muomala layoqatiga ega bo'lishi shart.

Meros qoldiruvchi vafot etgan paytda hayot bo'lmagan, qonun bo'yicha vorislar doirasiga kirgan shaxslarning hissalarini, odatda, taqdim qilish huquqi bo'yicha ularning vorislariga o'tadi.

Demak, vorislik huquqining vazifasi vafot etgan shaxsning mulkiyl huquq va majburiyatlarini boshqa shaxslarga, merosxo'rlarga o'tishini qonun bilan

¹ Ўзбекистон Республикаси фуқаролик кодексининг иккинчи қисмига шарҳлар. III жилд. -Т.: «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси», 1998. –Б.218 .

belgilangan tartibda ta'minlashdan iborat. SHunday qilib, shaxs o'z xususiy mulkini o'zi vafot etgandan keyingi taqdirini o'zi hayotligida belgilash, merosning ochilishi, merosxo'rlar doirasini aniqlash, merosni saqlash, muhofaza qilish va boshqarish, merosni taqsimlash, merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berish, merosdan voz kechish, meros mulkdan qilinadigan xarajatlar, merosni egasiz deb topish va boshqa meros mulk bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soluvchi qoidalarni nazarda tutgan meros huquqini amalga oshirishni huquqiy kafolati-meros huquqi institutini tashkil etadi.

Voris deganda, qonunda belgilab qo'yilgan meros qoldiruvchining qarindoshlik munosabatlari bilan bog'langan avlod va ajdodlari, uning qaramog'ida bo'lgan mehnatga qobiliyatsiz boqimlari (qonun bo'yicha vorislar), shuningdek, qonunda belgilangan tartibda va shartlarga rioya qilib, meros qoldiruvchi tomonidan tayinlangan, uning huquq va majburiyatlari olingach, merosning o'tishi lozim bo'lgan, muomala layoqatiga ega bo'lgan shaxslar (vasiyat bo'yicha vorislar) tushuniladi.

Vorislik huquqi, qonunda belgilangan yoki meros qoldiruvchi tomonidan vasiyatnomada ko'rsatilgan tartibda va shartlarga asosan unga tegishli bo'lgan mulk va mulkiy huquq hamda majburiyatlarni merosxo'rlarga o'tish tartibini belgilaydi.

Fuqarolik qonunida vorislik deb, marhum fuqaro mulkining qonunlarda belgilangan tartibda bir yoki bir necha shaxslarga (vorislarga) o'tishiga aytiladi. Vorislik huquqi deb, fuqaroning vafot etganidan so'ng mulkining boshqa shaxslarga (vorislarga) o'tkazilishida vujudga keladigan munosabatlarning tartibga soladigan huquqiy normalar yig'indisiga aytiladi.

Vorislik- bu ijtimoiy munosabatlarning alohida bir turi hisoblanib, mol-mulkni yoki mulkka bo'lgan huquq va majburiyatlarni bir shaxsdan (meros qoldiruvchidan) ikkinchi shaxsga (merosxo'rlarga) o'tishi bilan bog'liq. Shuning uchun ham u hammadan avval, iqtisodiy hodisa sifatida va vafot etgan shaxsning mulkini, mulkiy huquq va majburiyatlarini boshqa shaxslarga o'tish tartibini belgilaydi.

Vorisik huquqi meros huquqining bir bo'lagi sifatida uning amal qilinishini ta'minlaydi, meros tarkibiga kirgan mol-mulk va mulkiy huquq hamda majburiyatlarni merosxo'rlarga o'tish qoidalarini o'z ichiga oladi. Vorisik huquqi fuqarolar vafot etganda ularning ma'lum bir huquq va majburiyatlarini boshqa shaxslarga o'tish tartibini belgilab beruvchi fuqarolik huquqiy normalar yig'indisidan iboratdir. Bu fikr ko'pchilik yuridik adabiyotlarda huquqshunos olimlar tomonidan isbotlangan.

Shunday qilib, vorislik huquqi-bu meros ochilgan paytda vafot etgan shaxsga tegishli bo'lgan mol-mulk, mulkiy huquq va majburiyatlarni merosxo'rlarga o'tish tartibi va shartlarini belgilab beruvchi huquqiy normalar yig'indisidan iborat. Demak, vorislik huquqining vazifasi vafot etgan shaxsning mulkiy huquq va majburiyatlarni boshqa shaxslarga, merosxo'rlarga o'tishini qonun bilan belgilangan tartibda ta'minlashdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 54-moddasida «Mulkdor mulkiga o'z xohishicha egalik qiladi, undan foydalanadi va uni tasarruf etadi», deyilgan. Bu huquqdan foydalanib har bir shaxs o'zi hayotligida o'ziga tegishli bo'lgan xususiy mulkning taqdirini hal qilib qo'yadi, vafotidan keyin uni kimga o'tishini belgilab qo'yadi. SHu bilan birga, fuqaro vafot etganidan so'ng uning mulki kimlarga o'tishi qonun bilan ham belgilab qo'yilgan bo'ladi. Demak, O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1112-moddasiga¹ asosan, vorislik ikki asosda vujudga keladi. Birinchidan, vasiyat bo'yicha va, ikkinchidan, qonun bo'yicha.

Mulkdor o'ziga tegishli bo'lgan xususiy mulkning taqdirini o'zi vafot etgandan so'ng uning ma'lum bir shaxs tomonidan tasarruf qilinishini belgilamagan hollarda qonun bo'yicha vorislik amalga oshiriladi.

Bundan tashqari, **qonun bo'yicha vorislik**: Birinchidan, vasiyatnoma qisman yoki butunlay haqiqiy emas deb topilgan hollarda; ikkinchidan, meros

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: "Адолат". 2007. -Б.520.

mulkining hammasi vasiyat qilinmasdan qolgan taqdirda, vasiyat qilinmagan qismiga; uchinchidan vasiyat bo'yicha merosxo'r meros ochilgandan keyin merosni qabul qilib olmasdan vafot etgan bo'lsa; to'rtinchidan, vasiyat bo'yicha merosxo'r merosni olishdan bosh tortgan yoki undan voz kechgan hollarda vujudga keladi.

Qonun bo'yicha merosxo'r meros qoldiruvchi bilan qon-qarindoshlik rishtalari bilan bog'langan uning ajdodlari va avlodlari, oila a'zolari, mehnatga layoqatsiz, uning qaramog'ida bo'lgan, oila a'zosi bo'lmagan shaxslar bo'lishlari mumkin. Demak, qonun bo'yicha merosxo'r bo'lish uchun nafaqat meros qoldiruvchining rasman qon-qarindoshlari bo'lishi, shuningdek, amalda hayotda ham yaqin kishilari bo'lishi mumkin.

Qonun bo'yicha vorislik munosabati bilan meros qoldiruvchining huquq va majburiyatlari o'tish tartibi va shartlari qonunda belgilab qo'yilgan bo'ladi. Meros mulk qonunda belgilangan tartibda, miqdorda va tartibda merosxo'rlar o'rtasida taqsimlanadi. Qonunda belgilanmagan shaxslarga yoki belgilangan tartibni buzib, meros mulkni yaqin qarindoshlariga yoki boshqa yaqin kishilariga, meros qoldiruvchining qaramog'ida bo'lmagan shaxslarga berish mumkin emas.

Qonun bo'yicha vorislik huquqi meros qoldiruvchining vafoti yoki uning sud qarori bilan vafot etgan deb e'lon qilinishi bilan birdaniga va to'lig'icha merosxo'rlarga o'tadi.

Vasiyat bo'yicha vorislik meros qoldiruvchining erki bilan vujudga keladi. Meros qoldiruvchining huquq va majburiyatlarini merosxo'rlar o'rtasida taqsimlash, meros qoldiruvchining erki bilan amalga oshiriladi. Merosdan chetlashtirish yoki meros olishdan mahrum qilish faqat qonunda belgilangan asoslarda va tartibda sud tomonidan hal qilinadi.

Vorislik asoslari qonun bo'yicha vorislikda ham, vasiyat bo'yicha vorislikda ham kelishuv mavzusi bo'lishi mumkin emas. Ammo hayotda va hatto, sud amaliyotida ham bunday kelishuvlar uchrab turadi. Masalan, notarial tartibda tasdiqlangan vasiyatnomaga asosan fuqaro Sotiboldiev o'ziga tegishli

bo'lgan uy-joyi va jamg'arma bankida saqlanayotgan omonat mablag'ni nabirasi Bahodirjonga vasiyat qilib qoldirgan. Sotiboldiev vafotidan so'ng uning voyaga etgan bolalari sudga murojaat qilib meros qoldiruvchi og'ir kasalligi sababli vasiyatnomaga imzo qilish imkoniyati bo'lmagan, vasiyatnoma qalbaki-lashtirilgan degan asosda uni haqiqiy emas deb topishni so'raganlar, arizani ko'rgan tuman sudi ish yuritishni bekor qilib, taraflarning meros mulkini taqsimlash haqidagi o'zaro kelishuvini tasdiqlash to'g'risida ajrim chiqargan.¹

Viloyat sudining rayosati viloyat prokurorining nazorat tartibida bergan protestini rad qilib, tuman sudi ajrimini kuchda qoldirgan. Respublika Bosh prokurori o'rinbosarining protesti bilan Oliy sudning fuqarolik ishlari bo'yicha sud hay'ati tuman sudining ajrimi va viloyat sudining qarorini bekor qilib, ishni qaytadan ko'rishga yuborgan. Oliy sud hay'ati qarorida, ish bo'yicha vasiyatnomaning haqiqiy yoki haqiqiy emasligini aniqlamasdan turib, masalani hal qilish mumkin emasligini va bu masalada, vasiyat bo'yicha hamda, shuningdek, qonun bo'yicha vorislikda vorislik asoslari kelishuv mavzui bo'lishi mumkin emasligini ko'rsatgan.

1.2. Meros huquqining o'ziga xos belgilari.

Xalq o'rtasida meros deganda, vafot etgan shaxsdan qolgan mol-mulk tushuniladi. Xususiy mulkning mazmuni kengayishi bilan meros huquqining mundarijasi takomillashadi va kengayadi. Hayotda har bir shaxs boshqa bir shaxslar bilan har xil munosabatlarda bo'ladi.

Bu munosabatlar, albatta, shaxsning erkin irodasi bilan vujudga keladi. Vaqt o'tishi bilan bir munosabat bekor bo'ladi, ikkinchi bir munosabat vujudga keladi. Munosabatning barchasi shaxsiy yoki mulkiy munosabatlar bo'lib, ma'lum bir qoidalar bilan tartibga solinadi. Munosabatda turgan har bir shaxs muayyan bir huquq va majburiyatlarga ega bo'ladi. Bunday huquq va majburiyat, qoida tariqasida, shaxs vafot etgandan so'ng ham o'z kuchini saqlab qoladi.

Boshqacha qilib aytganda, shaxsning vafot etishi bunday huquq va

¹ Фуқаролик ишлари бўйича Наманган туманлараро суди архивидан. 2018 йил март.

majburiyatlarning bekor bo'lishiga olib kelmaydi. Masalan, kredit muassasalariga qo'yilgan mablag', uni qo'ygan shaxs vafot etganda ham bank omonatni berish majburiyatidan ozod bo'lmaydi. Majburiyat davom etadi, ammo talab qilish huquqi boshqa shaxslarga o'tadi. Fuqaro vafot etgandan keyin ham uning barcha huquqi va majburiyatlari o'z kuchini saqlab qolmaydi, ayrimlari bekor bo'ladi. Vafot etgan shaxsning hayotligida boshqa shaxsga o'tishi mumkin bo'lgan uning huquq va majburiyatlari meros tariqasida vorislarga o'tadi.

Shunday qilib, shaxsning hayotligida boshqa shaxslarga o'tishi mumkin bo'lgan uning har qanday huquq va majburiyatlari meros hisoblanadi va vorislik huquqi asosida merosxo'rlarga o'tadi. Aniqroq qilib aytganda, vafot etgan shaxsga tegishli bo'lgan mulk - uy-joy, avtomashina va boshqa mol-mulklar emas, balki shu mol-mulkka nisbatan bo'lgan mulk huquqi meros tariqasida o'tadi. Vafot etganning shaxsi bilan bog'liq bo'lgan huquq va majburiyatlar meros sifatida boshqalarga o'tmaydi. Masalan, ijtimoiy ta'minot va mehnat qonunlari asosida shaxsning oladigan nafaqa, pensiya va boshqa to'lovlariga bo'lgan huquqlari, fuqarolik huquqi normalari bilan tartibga solinadigan munosabatlarda vujudga keladigan shaxsiy nomulkiy huquq va majburiyatlari.

Har bir shaxs o'z mulkining vafot etganidan so'ngi taqdirini oldindan, hayotligida belgilab qo'yishi mumkin. Demak, meros deganda, vafot etgan shaxsning mol-mulki, mulkka bo'lgan huquqi, boshqalardan talab qilish huquqi, boshqalar oldidagi majburiyatlari va qarzlarini tushunish kerak.

Shunday qilib, **meros-bu fuqarolarning hayotligida boshqa shaxslarga o'tishi mumkin bo'lgan uning huquq va majburiyatlari yig'indisidan iborat.** Meros huquqi, fuqarolarning xususiy mulk huquqi bilan chambarchas bog'langan va fuqarolik huquq tarmog'ining huquq tarmoqchalaridan hisoblanadi. Mulk munosabatlari kabi meros va vorislik munosabatlari ham fuqarolik huquqi normalari bilan tartibga solinadi¹.

Meros huquqi - bu fuqaroning vafoti munosabati bilan uning mulkiy,

¹ Давлат ва ҳуқуқ назарияси дарслиги. -Тошкент. 2000. –Б 323.

mulk bilan bog'liq bo'lgan shaxsiy-nomulkiy huquq va majburiyatlarining bevosita qabul qilib olishni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan huquqiy normalar yig'indisidan iboratdir. Meros huquqi fuqarolarning mulkiy huquqlari va manfaatlarini qo'riqlash bilan bog'langan bo'lib, ularning o'z mulkiga nisbatan tasarruf etish huquqini hech qanday to'siqsiz, nafaqat hayotligida, shuningdek, vafot etgandan so'ng ham amalga oshirilishini ta'minlaydi.

Xususiy mulk egasi o'zi vafotidan keyin mulkning kimga o'tishi masalasini meros huquqi asosida hayotligida aniqlab qo'yadi. SHu bilan u xususiy mulk huquqining mavqeini mustahkamlaydi, mulkning ko'payishi va rivojlanishini ta'minlash yo'li bilan merosxo'rlarning ham yaxshi yashash va hayot kechirish sharoitlarini yaxshilashga ko'maklashadi.

Meros huquqi mutloq huquq bo'lib u qonun bilan kafolatlangan. Bu huquqdan barcha fuqarolar, ularning millati, ijtimoiy ahvoli, mulkiy boyligi, jinsi va diniy e'tiqodi, xizmat vazifasidan qat'iy nazar, barobar foydalanadilar. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 36-moddasida «Har bir shaxs mulkdor bo'lishga haqli. Bankka qo'yilgan omonatlar sir tutilishi va meros huquqi qonun bilan kafolatlanadi», -deb ko'rsatilgan. SHunday qilib, meros huquqi merosga oid barcha munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan huquqiy normalar yig'indisidan iborat.

Fuqarolik qonunchiligida meros huquqi, vorislik asoslari, meros tarkibi, merosning ochilishi, merosxo'rlar tizimi va noloyiq merosxo'rlarni merosdan chetlatish asoslari, vasiyat bo'yicha vorislarning umumiy qoidalari, merosdan majburiy hissa olish huquqni, merosni muhofaza qilish, uni boshqarish, merosni egallashning umumiy qoidalari, merosga bo'lgan huquqni tasdiqlash, merosni taqsimlash, merosdan voz kechish huquqlari, hozir bo'lmagan vorislarning huquqlari, meros-mulkka nisbatan imtiyozli huquqqa ega bo'lgan shaxslar, meros mulkdan qilinadigan xarajatlar, egasiz qolgan meros mulkning taqdirini belgilash va boshqa merosga oid huquqiy normalar yig'indisidan iboratdir.

Merosdan chetlashtirish yoki meros olishdan mahrum qilish faqat qonunda belgilangan asoslarda va tartiblarda amalga oshirilishi mumkin.

Meros huquqining o'ziga xos belgilari quyidagilardan iborat:

1. Meros huquqi xususiy mulkni, mulkiy huquq va majburiyatlarini himoya qilish, uni mustahkamlash vositasi hisoblanadi.
2. Meros qoldiruvchi o'z vafotidan keyin ham xususiy mulkning saqlanishini, uning ko'payishini, rivojlanishini, o'sishini, oilani mustahkamlashdagi omillarni hisobga olib, uning kimga o'tishiga befarq qaray olmaydi.
3. Qonun bo'yicha vorislar bo'lib, asosan, qon-qarindoshlik munosabati bilan bog'liq oila a'zolari hamda oila a'zolari bo'lmagan, lekin mehnatga layoqatsiz va yordamga muhtoj, meros qoldiruvchi qaramog'ida bo'lgan shaxslar hisoblanadilar. qonun bo'yicha vorislar meros qoldiruvchiga rasman va shu bilan birga, amalda ham eng yaqin kishilardir.
4. Meros huquqi bo'yicha meros mulkdan olinadigan hissa erkaklar uchun ham, ayollar uchun ham, qayd qilingan nikohdan tug'ilgan bolalar uchun ham, belgilangan tartibda otaligi aniqlangan bolalar uchun ham, farzandlikka olingan bolalar uchun ham bab-baravardir.
5. Vasiyat bo'yicha meros qoldirilganda merosxo'rlar doirasi kengayib, nafaqat jismoniy shaxslarga, shu bilan birga, tashkilotlarga ham berilishi mumkin.
6. Qonun bo'yicha vorislar bo'lmagan taqdirda va vasiyat bo'yicha ham merosxo'r tayinlanmagan hollarda meros mulk sudning hal qiluv qarori bilan egasiz deb topilib, davlat yoki fuqarolarni o'zini-o'zi boshqarish organi ixtiyoriga o'tadi¹.

Vorislik huquqi asosida meros mulkni qabul qilish merosning ochilish munosabati bilangina amalga oshiriladi. qonun vorislik huquqiy munosabatlarning kelib chiqishini merosning ochilishi bilan bog'laydi. uning uchun ham merosning ochilish vaqti muhim va zarur ahamiyat kasb etadi.

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик ҳуқуқи. Дарслик. -Т.: «Адолат», 2009. –Б.456 .

Vorislik huquqining vujudga kelishi muayyan bir hodisaning sodir bo'lishi bilan bog'liq. Bunday xodisa, birinchidan, fuqaroning vafot etishi, yoki, ikkinchidan, fuqaroning sudning hal qiluv qarori bilan vafot etgan deb e'lon qilinishi hisoblanadi.

Merosning ochilishi ma'lum bir vaqtda vujudga keladi. Merosning ochilish vaqtini to'g'ri aniqlash merosga oid huquqiy munosabatlarni amalga oshirishda g'ayriqonuniy harakatlarning oldini olishga imkon beradi. Merosning ochilish vaqtini to'g'ri aniqlash meros tariqasidan o'tadigan huquq va majburiyatlarning tarkibini belgilash, merosxo'rlarning doirasini aniqlash, qonun bo'yicha yoki vasiyat bo'yicha belgilangan meros mulkini qabul qilib olish yoki undan voz kechish, merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berish va kreditorlarning davo qo'zg'atishi uchun muddatni belgilash hamda boshqa merosga oid huquqiy munosabatlarni amalga oshirish bilan bevosita bog'liqdir.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1116-moddasida¹ meros ochilishi «Meros fuqaroning o'limi yoki uning sud tomonidan vafot etgan deb e'lon qilinishi oqibatida ochiladi», deb ko'rsatilgan. Fuqaroning vafot etganlik fakti fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd qilish idoralari tomonidan berilgan fuqaroning vafot etgani to'g'risidagi guvohnoma bilan tasdiqlanadi. Ayrim, turli xil baxtsiz hodisalar oqibatida bedarak yo'qolgan shaxslarning vafot etgan kunini aniqlaganda, sud shu baxtsiz xodisa ro'y bergan vaqtni fuqaroning vafot etgan kuni deb hal qiluv qarorida ko'rsatishi mumkin.

Bunday hollarda, sud qarorida ko'rsatilgan kun merosning ochilgan kuni hisoblanadi. Fuqarolik kodeksining 36-moddasiga asosan, agar fuqaroning qaerda turganligi haqida uning yashash joyida uch yil mobaynida ma'lumot bo'lmasa, bosharti u o'lim xavf solib turgan yoki muayyan baxtsiz xodisadan halok bo'lgan deb, taxmin qilish uchun asos bo'ladigan vaziyatlarda bedarak yo'qolgan bo'lib, uning qayerdaligi haqida, olti oy mobaynida xabar bo'lmasa,

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: "Адолат". 2007 –Б.520.

mansabdor shaxslarning arizasiga muvofiq, sud uni vafot etgan deb e'lon qilishi mumkin. Fuqaroning vafot etganligini rasmiylashtirganda, meros qoldiruvchining vafot etgan payti hisobga olinmaydi. Ammo birining vafotidan keyin boshqasi meros olishga haqli bo'lgan shaxslarning bir vaqtda vafot etganlarida ularning qaysi biri oldin va qaysi biri keyin vafot etganligini aniqlash talab qilinsa, qonun bir kalendar sutka (yigirma to'rt soat) ichida vafot etganlarni bir vaqtda vafot etgan deb hisoblaydi va meros ularning har biridan keyin ochiladi. Bunday holda ulardan birining merosxo'rlari alohida vorislikka chaqiradilar. Vafot etganlarning bir-birlaridan meros olish huquqi paydo bo'lmaydi.

Nikoh munosabatlari yoki qon-qarindoshlik tufayli bir-birlari bilan bog'langan shaxslarning bir vaqtda vafot etishlari, ularning har birining vorislari mustaqil ravishda vorislikka chaqirilishiga sabab bo'ladi.

Vasiyatnoma bergan shaxs bilan vasiyatnoma bo'yicha huquq oluvchi shaxs bir vaqtning o'zida vafot etgan taqdirda, vasiyat bo'yicha meros ochilmaydi. Meros mulk qonun bo'yicha vorislarga o'tadi.

Vorislik huquqiy munosabatlariga tatbiq etilishi lozim bo'lgan qonun hujjatlarini to'g'ri aniqlash ham merosning ochilish vaqtini aniq belgilashga bog'liq. Chunki merosxo'rlar doirasi ham meros munosabatlariga tatbiq qilish lozim bo'lgan merosning ochilish payti bilan belgilanadi.

Vorislikka doir huquqiy munosabatlar meros ochilgan paytdagi amalda bo'lgan qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi. Shu sababdan merosning ochilish joyini to'g'ri aniqlash qonunning huquqiy munosabatga to'g'ri tatbiq qilinishini ta'minlaydi. Merosning vorislar tomonidan qabul qilinishi meros mulkni ular o'rtasida taqsimlash tartibini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Merosning ochilish joyini aniqlash bilan meros mulkni qo'riqlash, uni boshqarish, qonunda belgilangan tartibda merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma beradigan notarial idorasini aniqlash, kreditorlarning talablarini ko'rib, hal qiladigan idoralarni belgilash va boshqa meros ochilish joyi bilan bog'liq masalalarni to'g'ri hal qilish ta'minlanadi.

Fuqarolik kodeksining 1117-moddasida belgilanganidek, meros qoldiruvchining oxirgi doimiy yashab turgan joyi merosning ochilish joyi hisoblanadi. Agar meros qoldiruvchining oxirgi yashab turgan joyi noma'lum bo'lsa, meros qoldiruvchiga tegishli bo'lgan ko'chmas mulk yoki uning asosiy qismi turgan joy, ko'chmas mulk bo'lmagan taqdirda esa, ko'char mulkning asosiy qismi turgan joy meros ochilgan joy deb hisoblanadi.

Demak, meros qoldiruvchining mulki bir necha joyda joylashgan taqdirda, meros ochilgan joy bo'lib, uning asosiy qismi turgan joy sanaladi.

Meros qoldiruvchi hayotligida boshqa shaxslarga o'tishi mumkin bo'lgan uning huquq va majburiyatlari merosning ob'ekti bo'lib hisoblanadi. Fuqarolik kodeksining 1113-moddasida¹ meros tarkibi batafsil ta'riflangan: Meros ochilgan paytda meros qoldiruvchiga tegishli bo'lgan, uning o'limidan keyin ham bekor bo'lmaydigan barcha huquq va majburiyatlar meros tarkibiga kiradi.

Meros qoldiruvchining shaxsi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan huquq va majburiyatlar:

yuridik shaxs hisoblangan tijorat tashkilotlari va boshqa tashkilotlarda a'zolik, ularda ishtirok etish huquqlari, agar qonun yoki shartnomada boshqa hol belgilangan bo'lmasa;

hayotga yoki sog'liqqa etkazilgan zarar uchun tovon undirish huquqi;

aliment majburiyatlari tufayli yuzaga kelgan huquqlar va majburiyatlar;

mehnat va ijtimoiy ta'minot to'g'risidagi qonun hujjatlari asosida pensiya, nafaqa va boshqa to'lovlar olish huquqi;

mulkiy huquqlar bilan bog'liq bo'lmagan shaxsiy nomulkiy huquqlar meros tarkibiga kirmaydi.

Meros qoldiruvchiga tegishli bo'lgan shaxsiy nomulkiy huquqlar va boshqa nomoddiy boyliklar merosxo'rlar tomonidan amalga oshirilishi va himoya qilinishi mumkin.

Fuqarolarning qonun bilan taqiqlanmagan barcha mulki va mulkka

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: "Адолат". 2007. -Б.520.

bo'lgan huquq va majburiyatlari xususiy mulk sifatida merosning tarkibi bo'lib hisoblanadi. Fuqarolarning mol-mulkni umrbod meros qilib olish huquqi e'tirof etiladi va qonun bilan muhofaza qilinadi.

Davlatga qarashli uy-joy (kvartira)ga mulk huquqi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan xususiylashtirish tartibida vujudga keladi.

O'zboshimchalik bilan qurilgan uy-joy yoki boshqa binolarga, uni qurgan shaxs mulk huquqini ololmaydi, shuning uchun bu shaxs qurgan imoratini tasarruf etishga, sotishga, hadya qilishga yoki vasiyat qilishga haqli emas. Bunday hollarda FK ning 212-moddasiga asosan bunday ko'chmas mulk o'zboshimchalik bilan qurilgan hisoblanib, mulk huquqini vujudga keltirmaydi va meros huquqining ob'ekti bo'la olmaydi.

SHunday qilib, fuqarolarning xususiy mulkka bo'lgan egaligini kafolatlash maqsadida, qonunlarimizda alohida belgilangan tartib bilan vorislik huquqi va merosga egalik qilish keltirilgan talablarga rioya qilish orqali amalga oshiriladi.

1.3. Merosning ochilishi va vorislik huquqini amalga oshirish.

Merosning ochilish vaqti va joyi. Qonun vorislik huquqiy munosabatlarining kelib chiqishini ochilishi bilan bog'laydi. Vorislik huquqi asosida meros mulkini qabul qilib olish merosning ochilishi munosabati bilangina amalga oshiriladi. SHuning uchun ham merosning ochilish joyi va vaqti muhim va zarur ahamiyat kasb etadi.

Vorislik huquqining vujudga kelishi muayyan bir hodisaning sodir bo'lishi bilan bog'liq. Bunday hodisa birinchidan, fuqaroning vafot etishi, yoki, ikkinchidan, fuqaroning sud qarori bilan vafot etgan deb e'lon qilinishi hisoblanadi. Merosning ochilishi ma'lum bir vaqtda vujudga keladi.

Merosning ochilishi deganda, meros va vorislik huquqining paydo bo'lishini belgilab beruvchi yuridik faktning yuzaga kelishi tushuniladi. Merosning ochilish vaqtini to'g'ri aniqlash merosga oid huquqiy munosabatlarni amalga oshirish g'ayriqonuniy harakatlarining oldini olishga imkon beradi.

Merosning ochilish vaqtini to'g'ri aniqlash birinchidan, meros tariqasida o'tadigan qoldiruvchining huquq va majburiyatlarining tarkibini belgilash; ikkinchidan, merosxo'rlar doirasini aniqlash; uchinchidan, qonun bo'yicha hamda vasiyat bo'yicha belgilangan meros mulkini qabul qilib olish yoki undan voz kechish; to'rtinchidan, merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berish va kreditlarning da'vo qo'zg'atishi uchun muddatni belgilash va boshqa merosga oid huquqiy munosabatlarni amalga oshirish bilan bevosita bog'liqdir. FKning 1116-moddasiga asosan, meros qoldiruvchining vafot etgan kuni (zarur bo'lganda payti ham), meros ochilgan vaqt deb sanaladi.

Fuqaro vafot etgan deb e'lon qilingan hollarda, agar sudning qarorida boshqacha muddat ko'rsatilgan bo'lmasa, vafot etgan deb e'lon qilish to'g'risidagi hal qiluv qarori qonuniy kuchga kiradigan kun meros ochilgan vaqt hisoblanadi. Fuqaroning o'limi fakti fuqarolik hamda dalolatnomalarni qayd qilish idoralari tomonidan berilgan fuqaroning vafot etgani to'g'risidagi guvohnoma bilan tasdiqlanadi.

Nikoh munosabatlari yoki qon-qarindoshlik tufayli bir-birlari bilan bog'langan shaxslarning bir vaqtda vafot etganda, ularning har birining vorislari mustaqil ravishda vorislikka chaqiriladilar. Masalan, avtoavariya oqibatida er va xotin bir paytda halok bo'ldilar. Erning oldingi xotinidan bir bolasi va xotinining ham oldingi eridan bir bolasi bo'lgan.

Notarius merosni taqsimlaganda, avvalo, ulardan qolgan mol-mulkni Oila kodeksining 23-, 25- va 27-moddalari, hamda nikoh shartnomalariga asosan, ularning har birining xususiy, shaxsiy va birgalikdagi mulkdagi har birining hissasini OKning 27- va 28-moddalari tartibida aniqlab, merosni adolatli vorislar o'rtasida taqsimlash choralari ko'rishi kerak. Chunki er bilan xotin o'rtasida vorislik huquqi paydo bo'lmaydi. Ularnig har biridan keyin meros ochilgani sababli, har ikkalasining merosxo'rlari o'zlarning biri otasining, biri onasining meros mulkiga voris bo'ladilar.

Vasiyatnoma bergan shaxs bilan vasiyatnomaga asosan huquq oluvchi

shaxs bir vaqtning o'zida vafot etgan taqdirda vasiyat bo'yicha meros ochilmaydi. Meros mulk qonun bo'yicha vorislarga o'tadi. Ota-bola «K» va «B» bir paytda avtoavariya oqibatida halok bo'lganliklari sababli, «B»ning bolasi, «K»ning nabirasi «V» notariusga murojaat qilib, bobosi «K» tomonidan otasi «B» nomiga vasiyat qilib qoldirgan engil avtomashinani taqdim qilish huquqi bo'yicha unga guvohnoma berishni so'ragan.

Notarius guvohnoma berishni rad qilib, FK.ning 1116-moddasining III qismiga asosan biridan keyin boshqasi meros olishga haqli bo'lgan shaxslar bir kalendar sutka ichida vafot etgan taqdirda, meros ularning har biridan keyin ochilishi va har birining merosxo'rlari vorislikka alohida chaqirilishlari, vasiyatnoma bergan shaxs bilan vasiyatnoma bo'yicha huquq oluvchi shaxs bir vaqtning o'zida vafot etganligida, vasiyat bo'yicha meros ochilmasligi va meros mulki qonun bo'yicha vorislarga o'tishi haqida tushuntirgan¹.

Vorislik huquqiy munosabatlarga tatbiq etilishi lozim bo'lgan qonun hujjatlarini to'g'ri aniqlash ham merosning ochilish vaqtini aniq belgilashga bog'liq. Chunki merosxo'rlar doirasi ham, meros munosabatlarini tatbiq qilish lozim bo'lgan qonunlar ham merosning ochilish payti bilan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksini amalga kiritish tartibi to'g'risidagi 1996 yil 29 avgust Oliy Majlis qarorining 12-bandida FKning 1112-1157-moddalarida nazarda tutilgan meros huquqi normalari 1997 yil 1 martgacha meros ochilgan bo'lib, ammo merosxo'rlarning hech biri tomonidan qabul qilib olinmagan va meros huquqi bo'yicha davlat yoki fuqarolarning uning o'zi boshqarish organi ixtiyoriga o'tkazilmagan merosga nisbatan ham tatbiq qilinishi belgilab qo'yildi. Demak, 1997 yil 1 martgacha, yani FK amalga kiritilguncha qabul qilib olingan meros mulk to'g'risida vorislar o'rtasida yoki boshqa shaxslar o'rtasida kelib chiqqan.

Nizolar amaldagi fuqarolik qonun normalari bilan emas, balki eski fuqarolik qonuni meros huquqi qoidalariga asosan hal qilinishi kerak. Meros huquqiga doir FK qoidalari 1997 yil 1 martgacha ochilgan va qabul qilib

¹ Фуқаролик ишлари бўйича Наманган туманлараро суди архивидан. 2018 йил январ.

olinmagan meros mulk yuzasidan orqaga qaytish kuchiga ega. Vorislikka doir huquqiy munosabatlar meros ochilgan paytda amalda bo'lgan qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi.

Shu bilan birga meros ochilgan joyda amalda bo'lgan qonunlarga asoslanadi. SHu sababdan merosning ochilish joyini to'g'ri aniqlash qonunning huquqiy munosabatga to'g'ri tatbiq qilinishini ta'minlaydi. Merosning ochilish joyini aniqlash bilan meros mulkni qo'riqlash, uni boshqarish, qonunda belgilangan tartibda merosga bo'lgan huquq to'qrisida guvohnoma beradigan notarial idorani aniqlash, kreditorlarning talablarini ko'rib chiqib, hal qiladigan idoralarni belgilash va boshqa meros ochilish joyi bilan bog'liq masalalarni to'g'ri hal qilish ta'minlanadi.

«Fuqaroning doimiy yoki asosan yashab turgan joyi,- deyiladi FKning 21 moddasida,- uning yashash joyi hisoblanadi. O'n to'rt yoshga to'lmagan voyaga etmaganlarning (kichik yoshdagi bolalarning) yoki vasiylikda bo'lgan fuqarolarning qonuniy vakillari-ota-onalari, farzandlikka oluvchilari yoki vasiylari yashaydigan joy voyaga etmaganlar yoki vasiylikda bo'lgan fuqarolarning yashash joyi hisoblanadi».

FKning 1117-moddasida meros qoldiruvchining oxirgi doimiy yashab turgan joyi merosning ochilish joyi deb belgilangan. Agar meros qoldiruvchinng oxirgi yashab turgan joyi noma'lum bo'lsa, uning ko'chmas mulki yoki uning asosiy qismi turgan joy, ko'chmas mulki bo'lmagan taqdirda, ko'char mulkning asosiy qismi turgan joy meros ochilgan joy hisoblanadi.

Demak, meros qoldiruvchining mulki bir necha joyda joylashgan taqdirda, meros ochilgan joy bo'lib, uning asosiy qismi turgan joy sanaladi. O'zining asosiy turar joyidan vaqtincha boshqa joyda- harbiy xizmatda, o'quv yurtlarida, qamoq joylarida, chet ellarda yashab turgan shaxslar vafot etganda ularning avval turgan doimiy yashash joylari meros ochilgan joy hisoblanadi.

Meros qoldiruvchining doimiy yashash joyiga uy-joy boshqarmalari, mahalla qo'mitalari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan berilgan hujjatlarga asosan, uy daftaridan olingan ko'chirma yoki pasportdagi

belgidan aniqlash mumkin.

Fuqaro «B» Qoraqalpog'iston respublikasining Qo'ng'iro't shahrida o'zining tug'ishgan onasi «X»ning uyida yashab turgan paytda vafot etadi. Uning nomiga rasmiylashtirilgan engil avtomashina «Tiko» Qo'ng'iro't shahar Notariusi tomonidan merosga bo'lgan huquq to'g'risida onasi «X»ga guvohnoma berilgan. Namangan shahrida doimiy yashab turgan «B»ning xotini va o'g'li, uning nomidagi uy-joyi va boshqa meros mulklarini qonun bo'yicha vorislik asosida qabul qilib oladilar va merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berishni so'rab, Namangan shahar notariusiga murojaat qiladilar. «B» ga tegishli engil avtomashinaga Qo'ng'iro't shahar notariusi tomonidan merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnomani onasi «X»ga berilganidan xabar topib, sudga murojaat qilib, guvohnomani haqiqiy emas deb topish haqida davo qo'zg'atadilar.

Sud davoni qanoatlantiradi va qaerda vafot etganining doimiy yashash joyi Namangan shahrida uning ko'chmas mulki-uy-joyi mavjudligini ko'rsatib, notarius tomonidan FKning 1117-moddasi talablari berilganligini e'tirof etadi¹.

Meros qoldiruvchining oxirgi doimiy turar joyini, uning ko'chmas mulki yoki boshqa mulklarining turgan joyini aniqlash uchun etarli hujjatlar bo'lmasa, meros ochilgan joy fakti manfaatdor shaxsning da'vo arizasiga asosan sud tomonidan belgilanadi. Demak, merosning ochilish joyini aniqlash uchun notariusda etarli hujjatlar bo'lmagan taqdirda, meros ochilgan joy faktini aniqlagan sudning qarorini talab qilishlari kerak.

Meros huquqining ob'ektlari. Meros qoldiruvchi hayotligida boshqa shaxslarga o'tishi mumkin bo'lgan uning huquq va majburiyatlari merosning ob'ekti bo'ladi. Meros ochilgan paytda meros qoldiruvchiga tegishli bo'lgan, uning vafotidan keyin ham bekor bo'lmaydigan barcha huquq va majburiyatlar meros tarkibiga kiradi (FKning 1113-moddasi).

«Har bir shaxs,» deyiladi O'zbekiston Konstitutsiyasining 36-

¹ Фуқаролик ишлари бўйича Наманган туманлараро суди архивидан. 2018 йил январ.

moddasida,-mulkdor bo'lishga haqli».«Qonun bilan man etilgan ayrim ashyolardan tashqari,-deyiladi FKning 209-moddasida,-har qanday mol-mulk xususiy mulk bo'lishi mumkin».Demak, qonun bilan man etilmagan har qanday mol-mulk xususiy mulk ob'ekti bo'lishi mumkin va xususiy mulk bo'lgan mol-mulkning miqdori va qiymati qonun bilan cheklanmagan.

Merosning ob'ekti aktiv va passiv bo'lishi mumkin. Vafot etgan shaxsning meros ochilgan paytdagi ashyoviy va majburiyat huquqlari-aktiv, vafot etganning zimmasidagi majburiyatlari-passiv ob'ektlar bo'lib hisoblanadi.Aktiv holatda merosxo'r meros mulkka nisbatan qonuniy huquqqa ega bo'lib, tasarruf qilish huquqini ham qo'lga kiritadi. Passiv holatda esa, o'z ustiga majburiyat yuklaydi, ya'ni meros qoldiruvchining majburiyatlari merosxo'rlar zimmasiga o'tadi.

Qonun bilan taqiqlanmagan fuqaroning barcha mulki va mulkka bo'lgan huquq va majburiyatlari xususiy mulk sifatida meros huquqining ob'ekti bo'lib hisoblanadi.Meros qoldiruvchiga tegishli bo'lgan xususiy mulk huquqi (FK-ning 207-211- moddalari), kredit muassasalarida saqlanayotgan omonatlarga bo'lgan huquq, shuningdek mulk bilan bog'liq bo'lgan ayrim nomulkiy huquqlar va majburiyatlari ham meros qoldiruvchining meros mulki tarkibiga kiradi¹.

«Mulkchilik to'g'risida»gi 1990 yil 31 oktyabrda qabul qilingan qonun² «uy-joylar, dala hovlilar, bog' uylari, yer uchastkalaridagi dov-daraxtlar, uy hayvonlari, transport vositalari, pul mablag'lari, uy-ro'zg'or va shaxsiy iste'mol buyumlari, shaxsiy yordamchi xo'jalikni yuritish, bog'dorchilik, polizchilik uchun kerakli mol-mulklar, ishlab chiqarilgan mahsulotlar, shuningdek iste'molga mo'ljallangan boshqa mol-mulk fuqarolar mulki bo'lishi mumkin» deyilgan. Uy-joy kooperativining, uy-joy qurish, dala hovli, garaj kooperativi yoki boshqa imorat yoki bino uchun pay badalini batamom to'lagan kooperativ a'zosi shu mol-mulkning egalik huquqini oladi. Mazkur mol-mulkni mulk qilib sotib olgandan keyin fuqaro uni o'z xohishiga ko'ra tasarruf etishga-

¹Ўзбекистон Республикаси ФКнинг иккинчи қисмига шарҳлар. III- жилд. Тошкент. 1998. –Б. 218

² Ўзбекистон қонун ва фармойишлари. Тошкент, Ўзбекистон. 1992. –Б.10

sotish, vasiyat qilish, ijaraga berish, uning yuzasidan qonunga zid bo'lmagan boshqa bitimlar tuzishga haqlidir. Qonun fuqarolarning mol-mulkni umrbod meros qilib olish huquqi va muhofaza qilishni e'tirof etadi.

Xususiy mulk huquqi asosida fuqarolarga tegishli bo'lgan korxonalar (FKning 1152-moddasi), shuningdek, meros huquqi bo'yicha vorislarga o'tishi mumkin bo'lgan mulkiy va ayrim nomulkiy huquqlar jumlasiga majburiyatlardan kelib chiqadigan talab qilish huquqi (FKning 234-moddasi), intellektual mulk ob'ektlari bo'lgan shaxsiy nomulkiy va mulkiy huquqlar (FKning 1033-moddasi), kashfiyotchilik, ixtirochilik va mualliflik faoliyatlaridan kelib chiqadigan mulkiy huquqlar ham meros mulkining ob'ekti bo'lishi mumkin. FKning 210-moddasiga asosan belgilanan tartibda ajratib berilgan yer uchastkasida qurilgan yangi uy-joyga mulk huquqi ular davlat ro'yxatidan o'tkazilgan paytdan boshlab vujudga keladi.

Davlatga kerakli uy-joy (kvartira)ga mulk huquqi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan xususiylashtirish tartibi vujudga keladi. O'zboshimchalik bilan qurilgan uy-joy yoki boshqa binolarga uni qurgan shaxs mulk huquqini ololmaydi. SHuning uchun bu shaxs qurgan imoratni tasarruf etishga- sotish, hadya qilish yoki vasiyat qilishga haqli emas. FKning 212-moddasiga asosan, qonun hujjatlarida belgilangan tartibda qurilish maqsadlari uchun ajratilmagan er uchastkalarida, shunigdek imorat qurish uchun ruxsatnoma olmasdan yoki arxitektura va qurilish qoidalarini hamda normalarini jiddiy buzgan holda qurilgan uy-joy, boshqa bino, inshoot yoki o'zga ko'chmas mulk- o'zboshimchalik bilan qurilgan hisoblanadi.

O'zboshimchalik bilan qurilgan uy-joy va boshqa binolarga mulk huquqi vujudga kelmagani sababli, meros huquqining ob'ekti bo'lolmaydi. FKning 1114-moddasiga asosan, umumiy birgalikdagi mulk bo'lgan mol-mulkning ishtirokchisi faqatgina o'z ulushini vasiyat qilib qoldirishi mumkin. Umumiy birgalikdagi mulk ikki yoki undan ortiq shaxsning ixtiyorida bo'lgan mulk bo'lib, bu mulk ularga umumiy mulk huquqi asosida tegishli bo'ladi.

Bunday mol-mulk mulkdorlardan har birining ulushi aniqlanib

qo'yilgan, ya'ni ulushli mulk, yoki bunday ulushlar aniqlanmay, ya'ni birgalikdagi mulk holida umumiy mulk bo'lishi mumkin (FKning 216-moddasi.). Masalan, er va xotinning nikoh davomida qurilgan uy-joyga bo'lgan huquqi. Vasiyatnoma er yoki xotin tomonidan birgalikdagi umumiy mulk bo'lgan uy-joy ulushiga qoldirilganda, agar bu ulush aniqlanmagan bo'lsa, uy-joyning teng yarmiga bo'lgan huquq meros ob'ekti bo'ladi.

«Notariat to'g'risidagi Qonun»¹ning 62-moddasiga asosan, er-xotinning arizasiga muvofiq, ulardan biriga yoki har ikkalasiga nikoh davomida orttirilgan umumiy mol-mulkdagi ulushga bo'lgan mulk huquqi to'g'risida guvohnoma berilishi mumkin. Bunday hollarda guvohnomada belgilab berilgan mulk meros huquqining ob'ekti tarkibiga kiradi. «Vasiyatnoma yoki qonun bo'yicha erga (xotinga) tegishli bo'lgan vorislik huquqi,- deyiladi FKning 1143-moddasida,- uning meros qoldiruvchi bilan nikohdagi holatiga bog'liq boshqa mulkiy huquqlariga, shu jumladan, nikohda bo'lib, birgalikda orttirilgan mol-mulkning muayyan qismiga nisbatan bo'lgan mulk huquqiga dahl qilmaydi». FKning 1115-moddasiga asosan, dehqon (fermer) xo'jaligining er uchastkasi meros qilib qoldirish huquqi bilan egalik qilib olingan bo'lsa, bundan uchastkalarga umrbod egalik qilish huquqi meros huquqining ob'ekti bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1998 yil 30 aprelda qabul qilingan Yer kodeksiga asosan² respublika fuqaroligiga dehqon xo'jaligi yuritish, yakka tartibda uy-joy qurish, kollektiv bogdorchilik va uzumchilik olib borish, qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa hollarda meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilish uchun yer uchastkalari olish huquqi berilgan.

Fuqarolarning yerga egalik qilib qoldiradigan umrbod egalik qilish huquqiga doir davlat hujjati bilan tasdiqlanadi. Bu yer uchastkalari meros huquqining ob'ekti bo'ladi. Meros qoldiruvchining shaxsi bilan bog'liq quyidagi huquq va majburiyatlar meros mulk tarkibiga kirmaydi va meros huquqining

¹ Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. "Нотариат тўғрисида". 1996 йил 26 декабрь. 93 моддадан иборат.

² Ўзбекистон Республикаси фуқаролик кодексининг иккинчи қисмига шарҳлар. Тошкент, 1998. Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси» III-жилд. —Б.238 .

ob'ekti bo'lmaydi.

Yuridik shaxs hisoblangan har qanday tijorat tashkilotlari, kooperativ va boshqa jamoat tashkilotlariga va birlashmalariga bo'lgan a'zolik huquqi hamda ular faoliyatida ishtirok etish huquqlari;

1) bu tashkilotlarda mulkdan foydalanish huquqi ularda a'zo bo'lib turish huquqidan kelib chiqadi, shu tufayli, bu huquqni na qonun va na vasiyat bo'yicha meros qilib qoldirib bo'ladi. Bu tashkilotlarning faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlarida yoki shartnoma va Nizomlarda boshqacha hol ko'rsatilgan bo'lsa, meros huquqi tatbiq qilinishi mumkin;

2) majburiyatlarni yoki shartnomalarni bajarish jarayonida meros qoldiruvchining hayoti va sog'lig'iga etkazilgan zararni qoplash uchun to'lanadigan tovonni (FKning 1005-moddasi.) undirish huquqi ham meros qoldiruvchining shaxsi bilan bog'liq bo'lgani sababli meros ob'ekti bo'la olmaydi.

Ammo meros qoldiruvchi hayotligida unga etkazilgan zararni qoplash hisobidan olishi lozim bo'lgan, lekin vafoti munosabati bilan ololmay qolgan summa meros tarkibiga kiradi va u umumiy tartibda vorislarga o'tadi;

- aliment majburiyati tufayli vujudga kelgan huquq va majburiyalar, chunonchi, voyaga etmagan yosh bolalariga ta'minot berish majburiyati, mehnatga layoqatsiz, yordamga muhtoj shaxslarga ta'minot majburiyati, boshqalarga zarar etkazishdan kelib chiqadigan majburiyatlar, boquvchisi vafot etganligi munosabati bilan etkazilgan zararni to'lash majburiyati va boshqa shaxsiy huquq va majburiyatlar meros tarkibiga kirmaydi;

- maxsus qoidalarga asosan, mehnat va ijtimoiy ta'minot to'g'risidagi qonun hujjatlari asosida pensiya, nafaqa va boshqa to'lovlar olish huquqi hamda boshqa mulkiy huquqlar bilan bog'liq bo'lmagan shaxsiy nomulkiy huquqlar meros ob'ekti bo'lmaydi va ular meros tarkibiga kirmaydi. Bular quyidagilar:

a) ijtimoiy ta'minot yo'li bilan nogironlarga tekinga berilgan engil avtomashinalarning aynan o'ziga bo'lgan huquq meros ob'ekti bo'lmaydi va meros mulk sifatida merosxo'rlarga o'tmaydi; imtiyozli huquqdan foydalanib,

qiymatining bir qismi to'lab olingan engil avtomobil tasarrufida bo'lgan shaxs vafot etganda, ijtimoiy ta'minot organlari tomonidan bu mulk sotilib, meros qoldiruvchiga tegishli summasi uning merosxo'rlariga beriladi; merosxo'r tegishli summani to'lab, bu mulkni o'ziga qoldirishi ham mumkin.

b) mehnat qonunlari asosida vaqtincha mehnat qobiliyatini yo'qotgani uchun nafaqa olish huquqi yoki nogironlik uchun pensiya olish huquqi, homiladorlik va qaramog'ida bo'lgan yosh bolalari uchun olinadigan boshqa har qanday nafaqalarga bo'lgan huquq, agar u meros qoldiruvchining shaxsi bilan bog'liq bo'lsa, meros tarkibiga kirmaydi va hokazolar.

Meros huquqining sub'ektlari

1.Qonun bo'yicha merosxo'rlar doirasi.Meros qoldiruvchining qonunda belgilab qo'yilgan qarindoshlari bo'lgan va uning mulkiy huquq va majburiyatlarini o'z zimmlariga qabul qilib oluvchi shaxslar qonun bo'yicha merosxo'rlar hisoblanadilar. Merosxo'rlar doirasi meros ochilgandan so'ng aniqlanadi, chunki merosxo'r bo'lish uchun qonunda belgilab qo'yilgan shaxslar meros ochilgan paytda, albatta, hayot bo'lishlari kerak.

Qonun bo'yicha merosxo'rlar doirasiga meros qoldiruvchi bilan qarindoshlik rishtalari orqali bog'langan quyidagi shaxslar kirishlari mumkin: **Birinchidan**, to'g'ri chiziq bo'yicha yuqoriga qarab tutashgan meros qoldiruvchining avlod-ajdodlari: ota-onasi, bobo-buvisi va hokazolar; **Ikkinchidan**, to'g'ri chiziq bo'yicha pastga tutashgan meros qoldiruvchining avlodlari-uning farzandlari, shu jumladan farzandlikka olinganlar va ularning avlodlari (nabira, chevvara, evvara va hokazolar); **Uchinchidan**, yon chiziq bo'yicha qarindoshligi bo'lgan shaxslar, ya'ni meros qoldiruvchining aka-ukalari, opa-singillari, tog'a-amaki, amma-xolalari va ularning avlodlari; **Undan tashqari**, meros qoldiruvchi boqimida bo'lgan mehnatga qobiliyatsiz shaxslar ham qonun bo'yicha merosxo'rlar doirasiga kiradilar.FKning 1118-moddasiga asosan qonun bo'yicha merosxo'rlar doirasiga meros qoldiruvchi vafot etgan paytda, ya'ni merosning ochilish paytida hayot bo'lgan uning qarindoshlari hamda qonunda belgilab qo'yilgan boshqa shaxslar kiradilar.

Shuning bilan birga, meros qoldiruvchi hayotligida homila holida bo'lgan va meros ochilganidan keyin uch yuz kun o'tmasdan tirik tug'ilgan bolalari qonun bo'yicha merosxo'r bo'lishlari mumkin. Qonun bo'yicha merosxo'rlar doirasi FKning 1135-1141-moddalarida belgilab qo'yilgan tartibda navbatlar bilan vorislikka chaqirilish orqali amalga oshiriladi.

Oila qonunlariga asosan, farzandlikka olinganlar va ularning avlodlari farzandlikka olgan shaxslarga va ularning qarindoshlariga nisbatan, farzandlikka bola olgan shaxslar va ularning qarindoshlari esa-farzandlikka olinganlar va ularning avlodlariga nisbatan shaxsiy va mulkiy huquq hamda majburiyatlar jihatidan qarindoshlarga tenglashtiriladi.

«Farzandlikka olingan bolalar,-deyiladi Oila kodeksining 165-moddasida,- barcha shaxsiy va mulkiy huquqlarda farzandlikka oluvchilarning o'z bolalariga tenglashtiriladi. Farzandlikka olinganlar va ularning ota-anasi (ota-ona qarindoshlari) bir-birlariga nisbatan shaxsiy va mulkiy huquqlarini yo'qotadilar hamda o'zaro majburiyatlardan ozod bo'ladilar».

Demak, farzandlikka olinganlar ham, qonun bo'yicha meros huquqining sub'ektlari bo'lishlari mumkin. Qonun bo'yicha merosxo'rlar meros ochilganga qadar yoki meros ochilgandan keyin merosni qabul qilib ulgurmasdan vafot etgan taqdirda, ularga tegishli bo'lgan meros ulushi ularning vorislariga taqdim qilish huquqi asosida o'tadi(FKning 1140-moddasi) Bola, nabira, chevara va evaralarning merosxo'rlikida taqdim qilish huquqi qarindoshlik darajasi cheklanmagan holda amal qiladi.

Yon qarindoshlik bo'yicha merosxo'rlikka taqdim qilish huquqiga meros qoldiruvchining tug'ishgan aka-uka, opa-singillari nomidan ularning bolalari, ya'ni meros qoldiruvchining jiyanlari yoxud meros qoldiruvchining tug'ishgan amakisi(tog'asi) yoki ammasi (xolasi) nomidan ularning bolalari, ya'ni meros qoldiruvchining amakivachchalari (tog'avachchalari) va ammavachchalari (xolavachchalari) ega bo'ladilar. FKning 208-moddasida xususiy mulk huquqining sub'ektlari belgilangan. Ular meros huquqiningham sub'ektlari bo'la oladilar. Xususiy mulk huquqining sub'ektlari bo'lib, fuqarolar, xo'jalik

shirkatlari va jamiyatlari, kooperativlar, jamoat birlashmalari, ijtimoiy fondlar va davlatga qarashli bo'lmagan boshqa yuridik shaxslar hisoblanadilar.

Fuqarolar ko'rsatilgan yuridik shaxslar tarkibidagi umumiy mulklardan o'z ulushlariga nisbatan xususiy mulk huquqiga ega bo'ladilar va faqat ulargina meros huquqining sub'ektlari bo'la oladilar.

2.Vasiyat bo'yicha merosxo'rlar doirasi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 18-moddasiga asosan, fuqarolar mulk huquqi asosida mol-mulkka ega bo'lishlari, mol-mulkni meros qilib olishlari va vasiyat qilib qoldirishlari mumkin. Demak, har bir fuqaro o'ziga tegishli bo'lgan xususiy mulkini, mulkka bo'lgan huquq va majburiyatlarini xohlagan jismoniy va yuridik shaxslarga meros huquqi asosida vasiyat qilib qoldirishga haqli.

Vasiyat bo'yicha merosxo'r bo'lishi man qilingan shaxslar tizimi qonunda belgilab qo'yilgan, ammo FKning 1119-moddasida nazarda tutilgan asoslarda voris sudning hal qiluv qarori bilan noloyiq merosxo'r deb topilib, meros olishdan chetlashtirilishi mumkin. Qonun bo'yicha merosxo'r bo'lishi nazarda tutilgan shaxslar vasiyat bo'yicha ham merosxo'r bo'lishlari mumkin.

Shu bilan birga meros ochilgan paytda tuzilib bo'lgan yuridik shaxslar, shu jumladan, davlat va davlat idoralari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jamoat tashkilotlari va birlashmalari ham vasiyat bo'yicha meros huquqining sub'ektlari bo'lishlari mumkin.

Demak, qonun bo'yicha merosxo'rlar doirasiga, asosan, meros qoldiruvchi bilan qarindoshlik munosabatida bo'lgan, shuningdek meros qoldiruvchining qaramog'ida bo'lgan, mehnatga qobiliyatsiz, qonunda belgilab qo'yilgan shaxslar kirsa, vasiyat bo'yicha merosxo'rlar doirasiga kiritish meros qoldiruvchining mutlaq huquqi hisoblanadi va faqatgina uning xohish-irodasi bilan erkin tanlanadi.

Vasiyat bo'yicha merosxo'rlar doirasiga kirish uchun fuqaroning millati, fuqaroligi, turar joyi, ijtimoiy kelib chiqishi, egallab turgan mansabi va moddiy ahvoli, shuningdek muomalaga layoqatsizligi ta'sir etmaydi. Meros ochilgan paytda hayot bo'lmagan va meros ochilgandan keyin o'lik tug'ilgan bolalar,

shuningdek, qonunda belgilangan tartibda tugatilgan yuridik shaxslar vasiyat bo'yicha meros olish huquqidan mahrum bo'ladilar.

Noloyiq merosxo'rlarni merosdan chetlashtirish. Xususiy mulk egasini hech kim va hech qanday holatda g'ayriqonuniy tarzda mulk huquqidan mahrum qilishga yoki mulkdorning o'z mulkiga nisbatan o'z erki va irodasi bilan yondashishga, uni tasarruf etishga to'sqinlik qilishga haqli emas.

Qonun meros qoldiruvchiga vorislarni merosdan chetlatish huquqini beradi. FKning 1120-moddasi 4-qismiga asosan, vasiyat qoldiruvchi qonun bo'yicha merosxo'rlardan bittasini, bir nechasini yoki hammasini, izoh bermasdan, merosdan mahrum etishga, agar vasiyatnomadan boshqa hol kelib chiqmasa, bu vasiyat qoldiruvchining taqdim etish huquqi bo'yicha vorislik qiladigan avlodlariga nisbatan tatbiq etilmaydi.

Shuningdek, merosga bo'lgan huquqdan mahrum qilish to'g'risidagi meros qoldiruvchining vasiyatnomada bergan farmoyishi majburiy hissa olish huquqiga ega bo'lgan merosxo'rlarning majburiy hissa olish huquqiga ham ta'sir etmaydi, ya'ni vasiyatnomada ko'rsatilgan merosxo'rni merosdan chetlatish, unga tegadigan merosning majburiy ulushdan ortiqcha qismiga nisbatangina haqiqiy hisoblanadi.

«Merosdan majburiy ulush olish huquqiga ega bo'lgan merosxo'rlar uchun, deyiladi FKning 1142-moddasining III qismida,- vasiyatnomada belgilangan har qanday cheklashlar va shartlar unga tegadigan merosning majburiy ulushdan ortiqcha qismiga nisbatangina haqiqiydir».Majburiy ulush olishi lozim bo'lgan merosxo'rlarning doirasi va ulushi qonunda belgilab qo'yilgan.(FKning 1142-moddasi I qismi).

Ularni meros hissalaridan mahrum qilishga yo'l qo'yilmaydi.Merosxo'rlarni merosdan chetlatish asoslari FKning 1119-moddasida belgilab qo'yilgan. Bu asoslar quyidagilardan iborat:

1.Meros qoldiruvchini yoki ehtimol tutilgan merosxo'rlardan birortasini qasddan o'ldirgan yoki ularning hayotiga suiqasd qilgan shaxslar vasiyat bo'yicha ham, qonun bo'yicha ham meros olish huquqiga ega bo'lmaydilar.

Demak, merosxoʻrni meros olish huquqidan mahrum qilish uchun, uning sodir qilgan gʻayriqonuniy harakati, **birinchidan**, meros qoldiruvchiga yoki ehtimol tutilgan merosxoʻrlardan birortasiga qarshi qaratilgan boʻlishi; **ikkinchidan**, gʻayriqonuniy harakat qasddan qilingan boʻlishi; **uchinchidan**, gʻayriqonuniy harakat oqibatida meros qoldiruvchini yoki merosxoʻrlardan birortasini hayotdan mahrum qilishning oʻzi meros olish yoki unga tegishli boʻlgan meros mulkdan oʻz hissasini koʻpaytirishga erishish maqsadida boʻlgan-boʻlmaganidan qatʼiy nazar, ammo uning meros olishiga imkoniyat tugʻdirganining oʻzi merosdan chetlatish uchun asos boʻladi. Masalan, tuman sudining hukmi bilan «B» ga oʻz egasi «M»ni qasddan oʻldirgani uchun qamoq jazosi berilgan. «M» vafot etishidan oldin oʻgʻli «B»ga oʻzining «Neksiya» engil mashinasini vasiyat qilib qoʻygan boʻladi. «B»ning oʻgʻli «M» nabirasi «S» otasining ishonchnomasi bilan notariusga murojaat qilib, «Neksiya» mashinasini olish uchun merosga boʻlgan huquq toʻgʻrisida guvohnoma berishni soʻraydi. Notarius FKning 1119-moddasining birinchi qismiga asosan talabni rad qiladi. «S» tuman sudiga ariza bilan murojaat qilib, notariusning merosga boʻlgan huquq guvohnomasini berishni rad qilgan qarorini bekor qilib, «B»ning «Neksiya» mashinaga boʻlgan vasiyat boʻyicha vorislik huquqini tiklab berishni soʻraydi. Sudning hal qiluv qarori bilan «S»ning arizasi qanoatlatirilmasdan qoldirilgan. Sud qarorida, «B» otasi «M»ni, yaʼni meros qoldiruvchini, qasddan oʻldirganligi tuman sudining qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan oʻz tasdigʻini topganligini koʻrsatib, notariusning vasiyat boʻyicha «B» nomiga «M» tomonidan qoldirilgan «Neksiya» avtomashinasiga merosga boʻlgan huquq toʻgʻrisida guvohnoma berishni rad qilib chiqargan qarori FKning 1119-moddasining 1-qismi talablari asosida qonuniy ekanligini tasdiqlab qasddan oʻldirishning oʻzi uni vasiyat boʻyicha merosxoʻr boʻlishdan chetlatish uchun asos boʻlishini koʻrsatgan.

Mol-mulkni vasiyat qilib qoldirish meros qoldiruvchining mutlaq huquqi, erki va xohish-irodasi boʻlgani sababli, uning hayotiga suiqasd qilingandan keyin, oʻsha shaxs nomiga rasmiylashtirilgan vasiyatnoma, agar uni bekor qilish

uchun keyinchalik harakat qilingan bo'lmasa, haqiqiy hisoblanadi. Masalan, «B» eri «K» vafotidan keyin sudga murojaat qilib erining avvalgi xotinidan bo'lgan o'g'li «Sh» erining hayotiga bir necha marotaba suiqasd qilganligi, uni o'ldirmoqchi bo'lganligi, ammo eri o'zining xususiy uy-joyini unga vasiyat qilib qoldirganini ko'rsatib «Sh»ni merosdan chetlatishni so'ragan. Suiqasd qilinganini tasdiqlash uchun guvohlikka qo'shnilarni ko'rsatgan.

Tuman sudi ishni atroflicha tekshirganda vasiyatnomani uning hayotiga suiqasd qilinganidan keyin tuzilganligini tasdiqlab¹, FKning 1119-modda 1-qismiga asosan «B»ning da'vo arizasi rad etilgan. Demak, merosdan chetlashtirish uchun meros qoldiruvchi hayotiga yoki ehtimol tutilgan merosxo'rlardan birortasining hayotiga nisbatan qilingan g'ayriqonuniy harakat qasddan qilingan bo'lishi shart. Ehtiyotsizlik bilan qilingan harakat yoki harakatsizlik esa, bunday merosxo'rlarni merosdan chetlashtirish uchun asos bo'lmaydi.

2. Meros qoldiruvchining so'nggi xohish-irodasi amalga oshirilishiga qasddan to'sqinlik qilgan va shu orqali o'zlarining yoki o'zlariga yaqin shaxslarning vorislikka chaqirilishiga yoxud merosning o'zlariga yoki o'zlariga yaqin shaxslarga tegishli ulushi ko'payishiga imkon yaratib bergan shaxslar vasiyat bo'yicha ham, qonun bo'yicha ham meros olish huquqiga ega bo'lmaydilar. Meros qoldiruvchining eng so'nggi xohish-irodasi vasiyatnomada belgilab qo'yilgan bo'lishi mumkin yoki vasiyatnoma tuzish oldidan izhor qilingan bo'lishi mumkin.

Meros qoldiruvchining so'nggi xohish-irodasi amalga oshirilishiga to'sqinlik qilish harakati; birinchidan, qasddan qilingan bo'lishi, ikkinchidan, bu harakat oqibatida o'zlarining yoki o'zlariga yaqin kishilarning vorislikka chaqirilishiga sharoit tug'dirgan bo'lishi, uchinchidan, bu harakat bilan meros mulkning o'zlariga yoki o'zlariga yaqin shaxslarga tegishli ulushining ko'payishiga imkon yaratib bergan taqdirdagina bunday shaxslarni merosdan

¹ Фуқаролик ишлари бўйича Наманган туманлараро суди архивидан. 2018 йил январ.

chetlashtirish uchun asos bo'ladi.

Meros qoldiruvchining so'nggi xohish-irodasini amalga oshirishga to'sqinlik qilish har xil yo'llar bilan bajarilishi mumkin. Masalan, soxta vasiyatnoma tuzish yo'li bilan, vasiyatnomani o'z manfaatiga mos tuzishga majburlash yo'li bilan, merosxo'rlardan birortasini merosdan voz kechishga majburlash va boshqa yo'llar bilan meros qoldiruvchining so'nggi xohish-irodasi bajarilmasdan qolishiga erishish mumkin.³ Bolalariga nisbatan ota-onalik huquqidan mahrum etilgan shaxslar hamda qonunda nazarda tutilgan asoslarda meros qoldiruvchiga ta'minot berish majburiyati zimmalariga yuklatilgan shaxslar o'z majburiyatlarini bajarishdan bosh tortgan taqdirda qonun bo'yicha voris bo'lish huquqiga ega emaslar. Ota-onalik huquqidan mahrum qilingan, ammo meros ochilgan paytda ota-onalik huquqi tiklangan hollarda ular merosdan chetlashtirilmasliklari mumkin. Ota-onalik huquqidan mahrum qilish (Oila kodeksining 79-moddasi) va bu huquqni tiklash (oila kodeksining 82-moddasi) O'zbekiston Respublikasining oila kodeksi qoidalariga asosan amalga oshirilgan bo'lishi kerak.

Har bir ota va ona o'zlarining voyaga etmagan bolalariga va voyaga etgan, mehnatga qobiliyatsiz, yordamga muhtoj bolalarga ta'minot berishga majburlirlar. Qonunda nazarda tutilgan tartibda va belgilangan shartlarga asosan, sudning hal qiluv qarori bilan yuklatilgan ta'minot berish majburiyatlarini bajarishdan bo'yin tovlagan ota yoki onani ta'minot olishga huquqi bo'lgan shaxs vafot etgan taqdirda undan qolgan meros mulkka voris bo'lishdan chetlashtirish uchun asos bo'ladi. Fuqaroning ta'minot berish haqidagi sudning hal qiluv qarorini bajarishdan bo'yin tovlagani tegishli hujjatlar bilan tasdiqlanishi kerak.

Xuddi shuningdek, qonunga asosan mehnatga qobiliyatsiz va yordamga muhtoj ota yoki onalarga, sudning hal qiluv qarori bilan ta'minot berish majburiyati yuklatilgan mehnatga qobiliyatli, voyaga etgan bolalar ta'minot berishdan bo'yin tovlagan taqdirda, vafot etgan ota yoki onalardan qolgan meros mulk olishdan chetlashtirilishlari mumkin. Merosdan chetlashtirish faqatgina

manfaatdor shaxslarning da'vo arizalariga asosan sud tomonidan ko'rib, hal qilinadi. «B» sudga murojaat qilib, Eri «S» vafot etganini va u hayotligida qariligi tufayli yordamga muhtoj bo'lib, o'g'li «V» tomonidan ixtiyoriy ta'minot bermaganligi sababli, sud qarori bilan ta'minot olib turganligini va uni muntazam bermay kelganligini ko'rsatib, o'g'li «V» ni meros olishdan chetlashtirishni so'ragan.

Tuman sudi¹ ishni mazmunan ko'rib aniqlanishicha «S» hayotlik davrida bir necha marotaba sud ijrochisiga murojaat qilib, sud hal qiluv qarorini majburiy bajarilishini ta'minlashni so'raganligi, militsiya va prokuratura organlariga murojaat qilib, o'g'li «V» sud qarorini bajarishdan muntazam ravishda bo'yin tovlab kelayotganligini va unga nisbatan chora ko'rishni so'raganligi tasdiqlangan.

Tuman sudi FKning 1119-moddasining 3-qismiga asosan «V»ni meros olishdan chetlatish haqida hal qiluv qarori chiqardi. «B»ning da'vo arizasi qanoatlantirildi.

Noloyiq merosxo'rlar deb topish uchun va vorisni merosdan chetlatish uchun etarli dalillar to'planib, qonun bilan zimmasiga yuklatilgan moddiy yordam berish majburiyatini bajarishdan bo'yin tovlaganligi tasdiqlanishi kerak.

Bu dalillar quyidagilar bo'lishi mumkin:

- a) jinoiy tartibda javobgarlikka tortishga asos bo'lgan harakatlarni sodir qilgan shaxslarga nisbatan sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi, ajrimi yoki qarori;
- b) ota-onalik huquqidan mahrum qilinganlik haqidagi sudning qonuniy kuchga kirgan va amal qilib turgan hal qiluv qarori, ajrimi yoki qarori;
- v) meros qoldiruvchiga ta'minot berishdan bosh tortgan yoki zimmasiga yuklatilgan ta'minot berish majburiyatini bajarishdan bo'yin tovlagan shaxslarga nisbatan sudning hukmi, qarori yoki ajrimi, shuningdek, qidiruv e'lon qilinganligi haqidagi hujjatlar;
- g) ijro varaqa bo'yicha sud ijrosining, ariza, shikoyat va xabarlar bo'yicha

¹ Фуқаролик ишлари бўйича Наманган туманлараро суди архивидан.2018 .

militiya va prokuratura organlarining tekshirish hujjatlari va hokazo boshqa dalillar.

Yuqorida ko'rsatilgan asoslarda merosdan vorisni chetlashtirish vasiyat majburiyatiga nisbatan ham, majburiy hissa olish huquqiga ega bo'lgan merosxo'rlarga ham taluqlidir.

Shunday qilib, ota-onalik huquqidan mahrum qilinganlik yoki qonunga asosan ta'minot berish majburiyati zimmasiga yuklatilgan shaxslarni o'z majburiyatlarini bajarishdan bo'yin tovlaganlik uchun meros olishdan chetlashtirish faqatgina qonun bo'yicha vorislikni amalga oshirishda tatbiq etiladi. Bu asoslar vasiyat bo'yicha vorislikni amalga oshirishga to'sqinlik qilmaydi.

2-bob. Merosni egallashning fuqarolik huquqiy asoslari.

2.1. Fuqarolik huquqida merosni egallash va taqsimlanishining huquqiy asoslari.

Meros ochilgan paytdan boshlab vorislar meros mulkka bo'lgan vorislik huquqiga ega bo'ladilar. Merosni qabul qilib olish ham bir tomonlama bitim bo'lib, vorislikka chaqirilgan shaxsning erki-irodasi bilan amalga oshiriladi. Boshqa bitimlar singari merosni qabul qilib olish ham faqat muomala layoqatiga ega bo'lgan shaxslar tomonidan amalga oshirilishi mumkin.

Muomala layoqatiga ega bo'lmagan yoki muomala layoqati cheklangan shaxslar tomonidan meros mulkni qabul qilib olish tartibi O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksining 27-32-moddalarida nazarda tutilgan qoidalarga asosan amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksining¹1145-moddasiga asosan merosxo'r o'ziga tegishi lozim bo'lgan merosni yoki uning bir qismini (ulushini) olish huquqiga, agar u keyinchalik merosdan voz kechmasa, meroslik huquqidan mahrum etilmasa va uni merosxo'r etib tayinlash to'g'risidagi vasiyat farmoyishi haqiqiy emas deb topilishi natijasida meros olish huquqini yo'qotmasa, meros ochilgan vaqtdan e'tiboran ega bo'ladi.²

Meros mulk faqat vorislikka chaqirilgan shaxslar tomonidan qabul qilib olinishi kerak. Vorislikka, avvalo, birinchi navbatdagi qonun bo'yicha merosxo'rlar yoki vasiyat bo'yicha merosxo'rlar kiradilar.

Qonun bo'yicha va vasiyat bo'yicha merosxo'rlar tomonidan merosni qabul qilib olish to'g'risida yagona tartib o'rnatilgan. Bu tartib meros qoldiruvchi bilan bir joyda yashab turgan vorislar uchun ham, boshqa joyda yashab turgan vorislar uchun ham yagona hisoblanadi.

Meros mulkning qabul qilib olinganligini tasdiqlovchi harakat meros mulkni boshqarish, saklash, undan foydalanish, uni qo'riqlash, unga tegishli

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: "Адолат". 2007. -Б.520 .

² Ёдгоров Холмўмин ва муаллифлар жамоаси. Ўзбекистонда мерос ҳуқуқи. -Т.: Ўзбекистон Республикаси Олий суди. АҚШ Халқаро Тараққиёт Агентлиги. 2017.

bo'lgan davlat soliklarini va boshqa to'lovlarni to'lash va hokazo shunga o'xshash boshqa harakatlar hisoblanadi¹.

Meros mulkni qabul qilib olib, unga egalik qilishga kirishilganligi fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari, mahalla qo'mitalari, uy-joy boshqarmalari, davlat va jamoat tashkilotlari, meros qoldiruvchi va merosni qabul qilganlarning ish joyi ma'muriyati va boshqa yuridik hamda jismoniy shaxslarning yozma hujjatlariga asosan tasdiqlanishi mumkin.

Bundan tashqari, meros mulkning qabul qilib olinganligi to'g'risida meros ochilgan joydagi notariusga berilgan xabar bo'lishi, bu xabar merosni qabul qilib olgan vorisning o'zi orqali etkazilgan bo'lishi ham mumkin. Agar merosxo'ning o'zi shaxsan kelib notariusga ariza bermasdan, uni boshqa shaxslar yoki aloqa idoralari orqali yuborgan bo'lsa, undagi imzo, albatta, notarial guvoxlantirilgan bo'lishi kerak.

Merosga bo'lgan huquq haqida guvohnoma berishni so'rab berilgan ariza ham meros mulkni qabul qilib olgan bilan teng hisoblanadi.

Meros mulkning qismaniga egalik qilish meros mulkning hammasini to'la qabul qilgan bilan tenglashtiriladi.

Merosni qabul qilib olish haqidagi masala yuzasidan chiqqan nizolar sud tartibida ko'rib, hal qilinadi.

Merosning qabul qilib olinganligi yoki merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berishni so'rab bergan arizani qaytarib olish yoki undan voz kechishga yo'l qo'yilmaydi. Bundan shaxslar keyinchalik meros olishdan bosh tortishga ham haqli emaslar.

Shunday qilib, **merosni qabul qilish ikki yo'l bilan, birinchidan, meros mulkni qabul qilish, uni o'zining haqiqiy egaligiga olish bilan, ikkinchidan, merosni qabul qilganligi haqida ariza berish yo'li bilan amalga oshiriladi.**

¹ Гражданское право. Том 3. М., "Проспект". 2001. С. 246.

Meros olish huquqi, faqatgina merosni boshqa vorislar qabul qilib olmagan hollarda, ya'ni birinchi navbat vorislar merosni qabul qilib olmasalar yoki undan voz kechsalar, meros olish huquqi ikkinchi navbat merosxo'rlarga o'tadi.

Vasiyat bo'yicha merosxo'rlar merosni qabul qilib olmagan taqdirda meros olish huquqi qonun bo'yicha vorislarga o'tadi.

Merosni qabul qilish vaqtidan qat'iy nazar, meros mulkni meros ochilgan paytda qabul qilgan bo'lib hisoblanadi.

FKning 1147-moddasiga¹ asosan merosxo'r o'zining vorislikka chaqirilganligini bilgan yoki bilishi lozim bo'lgan kundan boshlab olti oy ichida merosdan voz kechishga haqli. Uzrli sabablar bo'lgan taqdirda bu muddat sud tomonidan ko'pi bilan ikki oyga uzaytirilishi mumkin.

Demak, merosni qabul qilib olish yoki uni qabul qilishdan voz kechish bilan bog'liq hamma harakatlar qonunda belgilangan olti oylik muddat davomida bajarilishi kerak. Merosxo'r merosdan voz kechish uchun o'ziga berilgan muddat o'tgandan keyin bunday huquqni yo'qotadi.

Merosni qabul qilish uchun belgilangan muddat o'tkazib yuborilgan taqdirda, u sud tomonidan uzaytirilsa, ammo meros mulk boshqa vorislar tomonidan qabul qilib olingan bo'lsa, muddatni uzaytirgan vorislarga tegishli bo'lgan hissani meros mulkdan saqlanib qolganining aynan o'zini, boshqa qismining qiymatini talab qilib olish huquqi beriladi.

Agar qonun yoki vasiyat bo'yicha merosxo'r meros ochilgandan so'ng belgilangan muddatda uni qabul qilishga ulgurolmasdan vafot etgan bo'lsa, unga tegishli bo'lgan meros hissasini qabul qilish huquqi uning vorislariga o'tadi.

Merosni qabul qilib olish kabi merosdan voz kechish ham bir

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси.1995 йил 21 декабрь.Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги.-Т.: “Адолат”.2007.-Б. 520 .

tomonlama bitim bo‘lib, FKning 9-bobida¹ nazarda tutilgan bitimlar haqidagi qoidalarga asoslanadi.

Merosdan voz kechish faqatgina muomala layoqatiga ega bo‘lgan shaxslar tomonidan amalga oshirilishi mumkin. Muomala layoqati cheklangan shaxslar esa, o‘zlarining homiylari roziligi bilan, muomala layoqatiga ega bo‘lmagan shaxslar esa, ularning nomidan vasiylari merosdan voz kechishni amalga oshirishlari mumkin.

«Meros ochilgan joydagi notarius, — deyiladi «Notariat to‘g‘risida»²gi qonunning 50-moddasida, — qonun hujjatlariga muvofiq merosni qabul qilish yoki undan voz kechish haqidagi arizalarni qabul qiladi. Merosni qabul qilish yoki undan voz kechish haqidagi arizalar yozma ravishda berilishi kerak».

Meros mulkning bir qismidan voz kechishga yo‘l qo‘yilmaydi. Merosning bir qismidan voz kechganlik merosning hammasidan voz kechganlik hisoblanadi. Merosdan voz kechgan voris keyinchalik merosni talab qilish huquqidan mahrum bo‘ladi. Merosdan voz kechish faqatgina qonun bo‘yicha merosxo‘rlar jumlasiga kirgan shaxslar foydasiga yoki vasiyat bo‘yicha merosxo‘r bo‘lgan shaxslar foydasiga bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari, merosdan voz kechish davlat yoki jamoat tashkilotlari, fuqarolarning o‘zini-o‘zi boshqarish organlari foydasiga ham bo‘lishi mumkin.

Merosdan voz kechish bir yoki bir necha merosxo‘rlar foydasiga, bir necha tashkilotlar foydasiga ham bo‘lishi mumkin. Bunday hollarda merosdan voz kechgan voris foydasiga merosdan voz kechganlarning har biriga ma‘lum ulushni yoki ma‘lum bir ashyoni belgilab berishi mumkin. Ulush belgilanmagan taqdirda, meros mulk ularning hammasiga teng hissada taqsimlanadi.

Merosxo‘rlar doirasiga kirmagan shaxslar foydasiga, vasiyatnomada maxsus ko‘rsatish bilan merosdan mahrum etilganlar foydasiga va meros

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: “Адолат”. 2007. - Б.520.

² Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. “Нотариат тўғрисида”. 1996 йил 26 декабрь.

olish huquqiga ega bo'lmagan shaxslar foydasiga merosdan voz kechishga yo'l qo'yilmaydi.

Merosdan voz kechish faqatgina meros ochilgandan keyin amalga oshirilishi mumkin. Meros ochilmasdan oldin merosdan voz kechish haqiqiy hisoblanmaydi.

Shuning bilan birga, aldash, qo'rqitish, zo'rlik ishlatish, ruhiy hamda jismoniy ta'sir o'tkazish va boshqa g'ayriqonuniy harakatlar bilan amalga oshirilgan merosdan voz kechishlik FKning bitimlar to'g'risidagi qoidalariga asosan sud tomonidan haqiqiy emas deb topilishi mumkin.

Merosdan majburiy hissa olish huquqiga ega bo'lgan vorislar meros mulkni belgilangan muddatda qabul qilib olmasalar yoki merosdan voz kechmasalar, ularning ulushlari qonun bo'yicha yoki vasiyat bo'yicha merosxo'rlarga o'tishi lozim.

Meros qoldiruvchining nevara, chevaralari qonun bo'yicha faqatgina taqdim etish huquqi bo'yicha voris bo'lishlari mumkin bo'lganliklari sababli, ularning foydasiga merosdan voz kechish, merosxo'r bo'lishi lozim bo'lgan ularning ota-onalari meros ochilgunga qadar vafot etgan bo'lsalargina, amalga oshirilishi mumkin.

Agarda meros qoldiruvchining nevara, chevaralari vasiyat bo'yicha merosxo'r bo'lsalar yoki meros qoldiruvchining qaramida bo'lgan mehnatga qobiliyatsiz shaxslar sifatida undan meros olish huquqiga ega bo'lsalar, ular foydasiga ham merosdan voz kechish mumkin¹.

Merosni qabul qilinganlik haqida yoki merosga bo'lgan huquq haqida guvohnoma berishni so'rab notariusga ariza bergan voris merosdan voz kechish huquqidan mahrum bo'ladi.

Shunday qilib, FKning 1147-moddasi 5-qismida² ko'rsatilganidek, agar

merosxo'r meros qoldirilgan mol-mulkni egallashga amalda kirishgan yoki uni

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик ҳуқуқи. Дарслик. -Т.: «Адолат», 2009 . –Б. 471 .

² Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси.1995 йил 21 декабрь.Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: “Адолат”.2007. – Б.526.

tasarruf etgan yoxud o'zining ana shu mol-mulkka bo'lgan huquqlarini tasdiqlovchi hujjatlarni olish uchun murojaat etgan bo'lsa, merosdan voz kechish huquqini ko'rsatilgan muddat o'tmasidanoq yo'qotadi.

Ishonchnomada vakil orqali merosdan voz kechish vakolati maxsus nazarda tutilgan taqsirda, merosdan shu tarzda voz kechish mumkinligi qonunda ko'rsatilgan.

Agar merosxo'r vasiyatnoma bo'yicha ham, qonun bo'yicha ham vorislikka chaqirilgan bo'lsa, u ana shu asoslarning biri yoki har ikkalasi bo'yicha o'ziga tegishli bo'lgan meros mulkdan voz kechishga hakli.

Boshqa merosxo'rlarning meros olishdan bosh tortishi yoki ularning merosdan voz kechganligi oqibatida ulushi ortgan merosxo'r bu ulushni olishdan voz kechishga haqli.

Merosdan voz kechayotgan merosxo'r vasiyatnoma bo'yicha yoki qonun bo'yicha vorislar jumlasidan bo'lgan boshqa shaxslar foydasiga voz kechganini aniq ko'rsatishga haqli.

Bundan tashqari, voris merosning muayyan bir qismidan voz kechishga, izohlar yoki shartlar qo'yib voz kechishga haqli emas.

FKning 1149-moddasida belgilab qo'yilganidek, vasiyat majburiyati yuzasidan huquq oluvchi vasiyat majburiyatidan voz kechishga haqli. Ammo vasiyat majburiyatidan qisman voz kechishga, izohlar bilan va shartlar qo'yib yoki boshqa shaxslar foydasiga voz kechishga yo'l qo'yilmaydi.

Vasiyat majburiyati yuzasidan huquq oluvchi, ayni bir vaqtda ham merosxo'r hisoblanganda, vasiyat majburiyatini qabul qilib oluvchi shaxsning merosdan voz kechish huquqiga bog'liq bo'lmaydi. Bunday hollarda vasiyat majburiyati yuzasidan huquq oluvchi bu huquqdan merosxo'rlar doirasiga kiradigan, shuningdek, kirmaydigan shaxslar foydasiga voz kechishga haqli emas.

Vasiyat majburiyati yuzasidan huquq oluvchi vasiyat majburiyatini qabul qilgan bo'lsa, majburiyatni bajarishga majbur. Bunday hollarda vasiyat majburiyati yuklatilgan merosxo'r bu majburiyatni bajarishdan ozod bo'ladi.

Vasiyat majburiyati bo'yicha huquq oluvchi bu huquqdan o'z erki bilan voz kechishga haqli. Bunday huquqdan voz kechishlik, albatta, so'zsiz va qat'iy bo'lishi kerak. Huquqdan voz kechgan shaxs uni qaytadan tiklashni talab qilishga haqli emas.

Merosxo'rlar jumlasiga kiruvchi shaxs vasiyat majburiyatini qabul qilib oluvchi bo'lgan taqdirda, vasiyat majburiyatidan voz kechish huquqi, ayni bir paytning o'zida, ularning merosdan voz kechish huquqiga bog'liq bo'lmaydi.

Shunday qilib, merosdan voz kechishga quyidagi hollarda yo'l qo'yilmaydi:

- a) qonun bo'yicha ham, vasiyat bo'yicha ham merosxo'rlar doirasiga kirmaydigan shaxslar foydasiga merosdan voz kechish haqiqiy hisoblanmaydi;
- b) meros qoldiruvchi tomonidan maxsus farmoyish bilan merosdan maxrum etilgan merosxo'rlar foydasiga merosdan voz kechish mumkin emas;
- v) FKning 1119-moddasida¹ nazarda tutilgan asoslarda merosdan chetlashtirilgan vorislar foydasiga merosdan voz kechishga yo'l qo'yilmaydi;

Meros ochilmasdan oldin merosdan voz kechish haqiqiy hisoblanmaydi, chunki meros mulkka bo'lgan huquq faqat meros ochilishi bilan vujudga keladi.

Qonun bo'yicha vorislikka chaqirilgan merosxo'rlardan istalgan biri meros mulkni taqsimlashni va undan o'z ulushini ajratib berishni talab qilish huquqiga ega.

Meros mulkni taqsimlash merosxo'rlarning o'zaro kelishuvi bilan ulardan har qaysisining o'ziga tegishli bo'lgan hissasiga yarasha taqsimlanadi. Merosni taqsimlash munosabati bilan merosxo'rlar o'rtasida chiqqan nizo merosxo'rlardan birining yoki bir nechtasining davo arizasiga asosan sud tartibida hal qilinadi.

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: "Адолат". 2007. - Б.520.

Merosxoʻrlar oʻrtasida meros mulkni taqsimlashdan oldin er-xotinning yoki boshqa merosxoʻrlarning meros qoldiruvchi bilan umumiy birgalikdagi mulkidan hayot boʻlganida tegishli boʻlgan qismini ajratib, shuningdek, vasiyatnomada belgilab qoʻyilgan mol-mulk ham vasiyat boʻyicha merosxoʻrga berilib, qolgan qismi qonun boʻyicha merosxoʻrlar oʻrtasida taqsimlanadi.

Umumiy birgalikdagi mulkni taqsimlash FKning 226-moddasi¹ tartibida amalga oshiriladi.

Meros qoldiruvchining homila boʻlib, hali tugʻilmagan bolalari boʻlgan taqdirda merosni taqsimlash bunday merosxoʻr tugʻilganidan keyin amalga oshirilishi kerak. «Agar homila holida boʻlgan, biroq hali tugʻilmagan merosxoʻr tirik tugʻilsa, — deyiladi FKning 1151-moddasi 5-qismida², — qolgan merosxoʻrlar unga tegishli boʻlgan meros ulushini ajratgan holdagina merosni taqsimlashni amalga oshirishga haqlidirlar. Meros taqsimotida chaqaloqning manfaatlarini himoya qilish uchun vasiylik va homiylik organining vakili taklif etilishi lozim».

Homiladagi bola oʻlik tugʻilgan taqdirda, unga tegishli ulush boshqa qonuniy merosxoʻrlar oʻrtasida teng hissalarda taqsimlanadi.

Barcha meros mulk yoki uning bir qismi merosxoʻrlarga ulushlarda yoki muayyan mol-mulk koʻrsatilmasdan vasiyatnoma tuzilgan boʻlsa, meros vasiyatnoma boʻyicha merosxoʻrlar oʻrtasida teng taqsimlanadi.

Maxsus davlat roʻyxatidan oʻtkazilishi majburiy boʻlgan mol-mulkning (uy-joy, avtomashina va hokazolar) merosxoʻrlar oʻrtasida taqsimlanishi alohida shartnoma bilan rasmiylashtirilishi mumkin. Bunday hollarda merosga boʻlgan huquq toʻgʻrisidagi guvohnoma shu shartnomaga asosan berilishi kerak.

Bunday shartnomalar, albatta, notarial tartibda guvoxlantirilishi va

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: “Адолат”. 2007. -Б.210.

² Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: “Адолат”. 2007. -Б.520.

tegishli davlat ro'yxatidan o'tkazilishi shart.

Merosxo'rlarning xohishiga ko'ra, meros mulkning boshqa qismlarini taqsimlash ham shartnoma tuzish yo'li bilan amalga oshirilishi mumkin.

Davlat jamg'arma banklarida omonat saqlanayotgan mablag'lar yuzasidan omonatchi maxsus ko'rsatma qoldirgan bo'lsa yoki vasiyatnomada bu hakda farmoyish bergan bo'lsa, omonatdagi bu mablag'ga vasiyat bo'yicha merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berish bilan rasmiylashtiriladi. Agar bankdagi omonatni kimga berish haqida farmoyish berilmagan bo'lsa, undagi mablag' umumiy tartibda meros tarkibiga kiritilib, taqsimlanadi.

FKning 216-moddasiga¹ asosan umumiy birgalikdagi mulk o'z vazifasini o'zgartirmagan holda taqsimlanishi mumkin bo'lmagan mol-mulk bo'lgani, ya'ni bo'linmaydigan ashyolar yoki qonunga ko'ra taqsimlanishi mumkin bo'lmagan mol-mulk hisoblangan korxona — meros huquqi bo'yicha ikki yoki undan ortiq shaxslarga, vorislarga o'tganda, ular o'rtasida mulkning aynan o'zi (natura shaklida) bo'linmaydi.

Birgalikdagi umumiy mulkda mulkdorlardan har birining ulushi belgilanib qo'yilgan bo'lsa, meros qoldiruvchining umumiy mulkdagi ulushi har bir merosxo'ring ulushiga qo'shiladi.

Bunday holda korxona butunligicha qolib, umumiy ulushli mulk sifatida faoliyat yuritadi. Meros qoldiruvchi tomonidan qoldirilgan merosdan hissa korxonada ulushi bo'lmagan merosxo'rga o'tgan taqdirda, u ham umumiy mulkka ulushli mulkdor bo'ladi.

Umumiy ulushli mulkning mulkdorlari umumiy tartibda FKning 223-moddasida nazarda tutilgan qoidaga asosan o'z ulushlarini asl holicha, aynan o'zini ajratib berishni talab qilishga haqlidirlar.

Agar ulushning aynan o'zini asl holicha ajratib berishga qonun yo'l qo'ymasa yoki uni umumiy mulk bo'lgan mol-mulkka nomutanosib zarar etkazmasdan ajratib olish mumkin bo'lmasa, ulushli mulkning boshqa

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: "Адолат". 2007. -Б.512.

ishtirokchilari tomonidan uning qiymati to'lanishi kerak.

Qonun bilan ayrim merosxo'rlarga meros tarkibiga kirgan ayrim mol-mulkka nisbatan imtiyozli huquq belgilangan. Alohida mol-mulkka nisbatan imtiyozli huquqni amalga oshirish boshqa merosxo'rlarning, shuningdek, meros qoldiruvchining boshqa oila a'zolarining huquqlari va manfaatlarini buzmasligi kerak.

FKning 1153-moddasiga¹ asosan meros ochilgunga qadar uch yil mobaynida meros qoldiruvchi bilan birgalikda yashagan merosxo'rlar meros taqsimlanishida meros tarkibidan uy-joy, kvartira yoki boshqa turarjoyni, shuningdek, uy-joy ashyolari va ro'zg'or buyumlarini olishda imtiyozli huquqqa ega bo'ladilar.

Bunday imtiyozli huquqqa ega bo'lish uchun merosxo'r, albatta, meros qoldiruvchi bilan u vafot etgan paytda meros mulk bo'lgan uy-joyda, kvartirada birga yashab turgan bo'lishi kerak.

Bundan tashqari, meros mulkka nisbatan meros qoldiruvchi bilan umumiy birgalikdagi mulk huquqiga ega bo'lgan merosxo'r mulk taqsimlanganda umumiy mulkning aynan o'zini meros qilib olishni talab qilishda imtiyozli huquqqa ega.

Imtiyozli huquqni amalga oshirish munosabati bilan meros tarkibiga kirgan barcha mol-mulk boshqa vorislarga tegishli ulushlarini berish uchun etarli bo'lmasa, imtiyozli huquq bilan meros mulkning aynan o'zini olgan voris boshqa merosxo'rlarga tegishli hissalarini pul baravarida yoki ma'lum bir boshqa mulk baravarida qoplashi kerak.

Imtiyozli huquqni amalga oshirish natijasida meros tarkibiga kirgan mol-mulk bir merosxo'r egaligiga o'tishi munosabati bilan boshqa voris og'ir ahvolga tushib qolish ehtimoli bo'lib qolganda, ular o'rtasida kelishuv bo'lmasa, masala sud tomonidan adolatli hal qilinishi kerak.

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: "Адолат". 2007.- Б.520 .

FKning¹ 1154-moddasiga asosan merosxoʻr merosdan voz kechgan yoki vorislar qatoridan chetlashtirilgan taqdirda merosning ularga tegadigan qismi qonun boʻyicha vorislikka chaqirilgan merosxoʻrlarga oʻtadi va ular oʻrtasida hissalariga mutanosib ravishda taqsimlanadi.

Qonun boʻyicha merosxoʻr meros ochilgunga qadar vafot etsa va uning taqdim qilish huquqi boʻyicha vorislari boʻlmasa, meros mulk qonun boʻyicha yoki vasiyat boʻyicha vorislikka chaqirilgan merosxoʻrlar tomonidan qabul qilib olinmasa, meros olishdan mahrum qilingan vorisning ulushi vasiyat qilinmay qolgan boʻlsa, FKning 1119-moddasi tartibida noloyiq merosxoʻr sifatida merosdan chetlashtirilsa, merosning ularga tegadigan hissalar qonun boʻyicha vorislarga oʻtadi va ular oʻrtasida merosdagi ulushlariga mutanosib ravishda taqsimlanadi.

«Agar meros qoldiruvchi barcha mol-mulkni oʻzi tayinlagan merosxoʻrlarga vasiyat qilgan boʻlsa, — deyiladi FKning² 1154-moddasida, — merosning merosdan voz kechgan yoki merosxoʻrlar qatoridan chiqib ketgan merosxoʻrga tegishli boʻlgan qismi qolgan vasiyatnoma boʻyicha merosxoʻrlarga oʻtadi va agar vasiyatnomada boshqacha tartib nazarda tutilgan boʻlmasa, ular oʻrtasida merosdagi ulushlariga mutanosib ravishda taqsimlanadi».

Merosdan voz kechishlik boshqa qonun boʻyicha yoki vasiyat boʻyicha vorislar foydasiga boʻlmagan taqdirda ham meros mulk qonun boʻyicha vorislar ixtiyoriga oʻtadi.

Vasiyatnomada koʻrsatilmagan va vasiyat qilinmasdan qolgan mulk ham qonun boʻyicha vorislarga oʻtadi, ular oʻrtasida teng taqsimlanadi.

Merosdan voz kechgan yoki merosxoʻrlar qatoridan chiqib ketgan voris oʻrniga boshqa merosxoʻr tayinlangan boʻlsa yoki merosxoʻr merosdan muayyan shaxs foydasiga voz kechgan boʻlsa, shuningdek, qonun boʻyicha

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: “Адолат”. 2007. –Б.520 .

² Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: “Адолат”. 2007. -Б.520 .

vorislikda merosxoʻrning merosdan voz kechishi yoki merosxoʻrlar qatoridan chiqib ketishi, keyingi navbatdagi merosxoʻrlarning vorislikka chaqirilishiga sabab boʻlsa, ularga tegishli meros mulkdagi ulush koʻrsatilgan shaxslarga oʻtadi.

Demak, meros hissalarining ortishi meros mulkni qabul qilib olmaganlik, merosni qabul qilishdan voz kechganlik, vasiyat qoldiruvchi tomonidan merosxoʻrni meros huquqidan mahrum qilganlik oqibatida va vasiyat qilinmay qolgan mol-mulk hisobiga amalga oshirilishi mumkin.

Faraz qilaylik, meros qoldiruvchi «S» oʻzining engil avtoma-shinasini oʻgʻli «M»ga, uy-joyini esa, nevarasi «K»ga, qolgan barcha mol-mulknini xotini «B»ga vasiyat qilib qoldirdi. Nevarasi «K» vasiyat boʻyicha meros olishdan voz kechib, merosni qabul qilib olmadi. Bunday holda «K»ga tegishli boʻlgan uy-joy meros qoldiruvchining qonun boʻyicha merosxoʻrlari boʻlgan xotini «B» va oʻgʻli «M»ga teng ulushda boʻlinadi.

Qonun boʻyicha vorislik vujudga kelmaydi, chunki «S» oʻzining barcha mol-mulknini vasiyat qilib qoldirgan¹.

Shuni alohida taʼkidlab oʻtish lozimki, vasiyat boʻyicha merosxoʻr qonun yoki vasiyat boʻyicha boshqa merosxoʻrlar foydasiga, shuningdek, davlat va jamoat tashkilotlari, fuqarolarning oʻzini-oʻzi boshqarish organlari foydasiga yoki merosxoʻrlar qatoridan chiqib ketgan vorisdan keyingi voris tayinlab, merosdan kechsa, meros ochilgandan keyin vafot etganda vorisning vasiyat boʻyicha meros hissasiga nisbatan ham meros hissalarining koʻpayishi haqida qoidalar tatbiq qilinadi.

Meros mulkni qabul qilib olmagan, merosni qabul qilishdan voz kechganlik oqibatida merosxoʻrlar hissalarining boshqa vorislarga oʻtishi bilan ularning hissalarini ortishi mumkin.

Bundan tashqari, qonun boʻyicha ham, vasiyat boʻyicha ham merosxoʻrlar qonunda belgilangan olti oy davomida merosni uzrsiz sabab

¹ Фуқаролик ишлари бўйича Наманган туманлараро суди архивидан.2018.

bilan qabul qilib olmasalar, shuningdek, meros ochilgandan keyin voris vafot etib, uning hissasini oladigan taqdim etish huquqi bilan meros olish huquqiga ega bo'lgan shaxslar bo'lmasa, ularning meros mulkdagi hissalarini qonun bo'yicha vorislikka chaqirilgan vorislar o'rtasida ulushlarga mutanosib taqsimlanadi. Vasiyat qiluvchi o'zining vorislaridan birini yoki bir nechtasini meros olish huquqidan maxrum etsa, bularning hissalarini boshqa merosxo'rlarning meros hissalariga qo'shiladi.

Qonun bo'yicha meros qoldiruvchining hamma mol-mulki yoki uning vasiyat qilinmay qolgan qismi, shuningdek, meros ochilganda qonunda nazarda tutilgan asoslarda merosdan chetlatilgan vorisning hissasi qonun bo'yicha hamma meros mulkka va uning vasiyat qilinmay qolgan qismiga vorislik huquqi vorislikka chaqirilgan merosxo'rlarga o'tadi va ular o'rtasida teng hissada taqsimlanadi.

Vorislikdan tushib qolgan merosxo'rning meros mulkdagi hissasining boshqa merosxo'rga o'tishi meros ulushining ortishi hisoblanadi.

Meros mulk meros ochilishi bilan vorislar ixtiyoriga o'tadi va uni qabul qilib olgan bo'lishlari mumkin. Ammo meros mulkni tasarruf etish, meros mulk hisobidan qonunda nazarda tutilgan xarajatlardan boshqa talablar qondirilishi mumkin emas.

Meros mulkni tasarruf etish huquqi qonun bilan belgilangan olti oylik muddat o'tgandan so'ng yoki vorislik huquqi haqida guvohnoma olingandan keyin vujudga keladi.

Meros ochilgan joyda hamma vorislar hozir bo'lgani holda ular o'rtasida kelishmovchilik bo'lmagan taqdirda, meros mulk hisobidan hamma xarajatlarni amalga oshirish mumkin. Bunday hollarda merosni keyinchalik taqsimlaganda vorislar tomonidan qilingan xarajatlarni o'zlari qabul qilgan meros hissalariga mutanosib ravishda hisob-kitob qilishlari mumkin.

«Notariat to'g'risida»¹gi qonunning 49-moddasiga asosan, notarius meros ochilganlik haqidagi xabarni eshitgach, bu haqda merosxo'rlarni xabardor

¹ Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. "Нотариат тўғрисида". 1996 йил 26 декабрь.

qilishi shart.

Meros ochilgan paytda meros ochilgan joyda hozir bo'lmagan, lekin meros olishga chaqirilgan voris FKning¹ 1147-moddasida belgilangan olti oy davomida merosdan voz kechmagan bo'lsa, merosni qabul qilib olgan vorislar tomonidan meros mulkni taqsimlash niyatlari haqida unga xabar bergandan keyin uch oy ichida merosni taqsimlashda ishtirok etish niyatini bildirmasa, meros mulkdan uning qismi ajratilib, qolgan qismi o'zaro kelishilgan holda vorislar o'rtasida taqsimlanadi².

Meros ochilgan joyda hozir bo'lmagan merosxo'ring turgan joyi ma'lum bo'lmasa, notarius ommaviy axborot vositalarida oshkora ma'lum qilish yoki xabar e'lon qilish yo'li bilan ham merosxo'zni chaqirishi mumkin. Agar hozir bo'lmagan merosxo'ring turgan joyi meros ochilgan kundan e'tiboran bir yil mobaynida aniklanmasa va uning merosdan voz kechishi to'g'risida ma'lumotlar bo'lmasa, qolgan merosxo'rlar meros taqsimotini FKning 1151-moddasining 2-qismi qoidalari bo'yicha amalga oshirishga haklidir.

FKning 216-moddasida umumiy mulk tushunchasi va uning vujudga kelish asoslari belgilab berilgan. Ikki yoki undan ortiq shaxsning egaligida bo'lgan mol-mulk ularga umumiy mulk huquqi asosida tegishli bo'ladi. Mulk huquqida har bir mulkdorning ulushi aniqlanib qo'yilgan (ulushli mulk) yoki ulushlari aniqlanib qo'yilmagan (birgalikdagi umumiy mulk) bo'lishi mumkin.

Qonun bilan tartibga solinmagan, shartnoma bilan yoki boshqacha tarzda umumiy mulk ishtirokchilari kelishuviga ko'ra ularning hissaları belgilab qo'yilmagan bo'lsa va uni belgilash ham mumkin bo'lmasa, umumiy mulk ishtirokchilarining hissaları teng bo'lib hisoblanadi. Umumiy mol-mulkni birgalikdagi mulk ishtirokchilari o'rtasida taqsimlash, shuningdek, ulardan birining ulushini ajratish dastlab ishtirokchilardan har birining umumiy mulk huquqidagi ulushi aniqlangandan keyin amalga oshirilishi mumkin.

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: "Адолат". 2007. - Б.520 .

² Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳлар. 3-жилд -Т.: «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси» 1998. -Б.236.

Umumiy mulk taqsimlanganda va undan ulush ajratilganda, agar qonunda yoki ishtirokchilarning kelishuvida boshqacha tartib nazarda tutilgan bo'lsa, ularning ulushlari teng hisoblanadi.

FKning 223-moddasida¹ umumiy mulkni taqsimlash va undan ulush ajratish asoslari hamda tartibi, birgalikdagi mulkning ayrim turlari uchun boshqa qonunlar bilan belgilanadi.

Ulushli mulkni tasarruf qilish uning barcha ishtirokchilari kelishuvi bilan amalga oshiriladi.

«Ulushli mulk ishtirokchisi, — deyiladi FKning 218-moddasida, — o'z xohishiga qarab o'z ulushini sotishga, sovg'a qilishga, vasiyat qilib qoldirishga, garovga berishga yoki boshqacha tarzda tasarruf etishga ulushni haq evaziga boshqa shaxsga berish chog'ida ushbu Kodeksning 224-moddasida nazarda tutilgan qoidalarga amal qilgan holda, haqli bo'ladi».

Demak, ulushli mulk ishtirokchisi mol-mulkni tasarruf qilayotganda imtiyozli huquqqa ega bo'lgan ishtirokchining huquqini buzmasligi kerak.

Umumiy birgalikdagi mulk — bu o'z vazifasini o'zgartirmagan holda taqsimlanishi mumkin bo'lmagan yoki qonunga ko'ra taqsimlanishi mumkin bo'lmagan ikki yoki undan ortiq shaxs egaligida bo'lgan mulk hisoblanadi.

Umumiy birgalikdagi mulk ishtirokchilaridan birortasining vafoti munosabati bilan meros tarkibini belgilash uchun uning ulushini aniqlash zarurati tug'iladi. Umumiy birgalikdagi mulk ishtirokchilaridan birining ulushini aniqlash dastlab ishtirokchilardan har birining umumiy mulk huquqidagi ulushini aniqlashni talab qiladi. Umumiy mulk taqsimlanganda va undan vafot etganning ulushi ajratilganda, qonunda yoki umumiy mulk ishtirokchilarining boshqacha kelishuvi bo'lmagan taqsirda, hamma ishtirokchilarning hissalarini teng bo'ladi.

«Umumiy birgalikdagi mulk ishtirokchisining o'limi, — deyiladi

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: "Адолат". 2007. -Б.520 .

FKning 1114-moddasida¹, — umumiy mol-mulkka bo‘lgan huquqdagi uning ulushini aniqlash va ushbu Kodeksning 226-moddasida belgilangan tartibda umumiy mol-mulkni taqsimlash yoxud undan vafot etgan ishtirokchining ulushini ajratish uchun asos bo‘ladi».

Vasiyatnoma birgalikdagi umumiy mulkda bo‘lgan hissaga qoldirilgan hollarda, FKning 226-moddasida nazarda tutilgan qoidalarga amal qilib, meros qoldiruvchining umumiy mulkdagi ulushi aniqlanadi.

Agar birgalikdagi umumiy mulk ishtirokchilari vasiyat qoldirmasdan vafot etgan bo‘lsa, uning umumiy birgalikdagi mulqdagi hissasi aniqlanib, qonun bo‘yicha merosxo‘rlarga teng beriladi.

Er va xotinlarning umumiy birgalikdagi mulkdagi ulushga bo‘lgan mulk huquqini ular hayotligida rasmiylashtirishlari mumkin.

«Notariat to‘g‘risida»gi qonunning 62-moddasiga asosan, er-xotinning yozma arizasiga muvofiq ulardan biriga yoki har ikkalasiga nikoh davomida orttirilgan umumiy mol-mulkdagi ulushga bo‘lgan huquq to‘g‘risida notarius tomonidan guvohnoma beriladi.

Uy-joyga (uy-joyning bir qismiga), kvartiraga, dala hovliga, bog‘ hovliga, garajga, shuningdek, boshqa binolar, inshootlar va imoratlarga bo‘lgan mulk huquqi to‘g‘risida guvohnoma shu mol-mulklar joylashgan erdagi notarius tomonidan beriladi.

2.2. Fuqarolik huquqida merosga bo‘lgan huquqni rasmiylashtirishning o‘ziga xos jihatlari.

Merosni qabul qilib olish bir tomonlama bitim bo‘lgani sababli, merosga bo‘lgan huquq to‘g‘risidagi guvohnoma olish merosni qabul qilib olgan merosxo‘rning majburiyati emas, balki ularning huquqi bo‘lib sanaladi.

Merosga bo‘lgan huquq to‘g‘risidagi guvohnoma merosxo‘rlarning arizasiga asosan olti oy o‘tgandan keyin beriladi.

¹ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: “Адолат”. 2007. - Б.521.

«Notariat to‘g‘risida»¹gi Qonunning 58-moddasiga asosan meros ochilgan joydagi notarius merosxo‘rlarning yozma arizasiga ko‘ra, merosga bo‘lgan huquq to‘g‘risida guvohnoma beradi.

Merosxo‘r ariza bilan birga meros qoldiruvchining vafoti haqidagi guvohnoma, meros ochilgan joy va vaqtini, meros qoldiruvchi bilan qarindoshlik munosabatini tasdiqlovchi hujjatlar va shuningdek, merosning tarkibini aniqlaovchi dalillarni topshirishi kerak².

Meros qoldiruvchi bilan o‘zining qarindoshlik munosabatlarini isbotlovchi hujjatlari bo‘lmagan vorislar boshqa merosxo‘rlarning roziligi bilan merosga bo‘lgan huquq haqidagi guvohnomaga o‘zlarini kiritishlari mumkin. Bunday rozilik, albatta, yozma ravishda berilishi kerak va nizo chiqqan taqdirda sud orqali hal qilinadi.

«Qonun bo‘yicha meros olinganida ham, vasiyatnoma bo‘yicha meros olinganida ham, — deyiladi FKning 1146-moddasida³, — agar notarius tegishli mol-mulkka yoxud butun merosga nisbatan guvohnoma berishni so‘rab murojaat etgan shaxslardan boshqa merosxo‘rlar yo‘qligi to‘g‘risida ma’lumotlarga ega bo‘lsa, guvohnoma yuqorida ko‘rsatilgan muddat tugamasdan oldin berilishi mumkin».

Merosni qabul qilib olish muddatini o‘tkazib yuborgan merosxo‘rlar merosni qabul qilib olgan boshqa barcha merosxo‘rlarning roziligi bilan merosni qabul qilib olgan merosxo‘rlar qatoriga kiritilishi mumkin. Bu rozilik, albatta, merosga bo‘lgan huquq to‘g‘risidagi guvohnoma berilgunga qadar va yozma ravishda bildirilishi kerak.

Meros mulk tarkibiga kirgan ayrim ashyolarga bo‘lgan huquqni tasdiqlovchi hujjat talab qilinadi.

Masalan, uy-joy, avtomashina va boshqa shunga o‘xshash ashyolarga egalik huquqini tasdiqlovchi hujjatlar bo‘lishi kerak. Aks holda, bu ashyolarga

¹ Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. «Нотариат тўғрисида». 1996 йил 26 декабрь. 93 моддадан иборат.

² Ф.Хамидов, С. Тоғаев. «Ўзбекистонда нотариат». -Т.: «Адолат». 1998. -Б.98.

³ Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. 1995 йил 21 декабрь. Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: «Адолат». 2007. -Б.520 .

nisbatan merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berilmaydi, chunki ular meros tarkibiga kirmaydi.

Bundan tashqari, merosga bo'lgan huquq to'g'risidagi guvohnoma uchinchi shaxslarga bo'lgan meros mulkini talab qilib olish uchun, vasiyat qilinmasdan qolgan jamg'arma bankdagi pulni olish uchun ham kerak bo'ladi. Masalan, meros qoldiruvchining ololmay qolgan mualliflik haqi, ixtiro va kashfiyotlar uchun olinadigan haq va boshqa olishi lozim bo'lgan vasiyat qilinmasdan qolgan haqdari.

Merosga bo'lgan huquq to'g'risidagi guvohnomani olish uchun asos faqat meros huquqini tasdiklovchi hujjat hisoblanadi. Merosxo'ring qo'lida merosga bo'lgan huquq to'g'risidagi guvohnomaning bo'lmasligi bu huquqni yo'qotishga olib kelmaydi.

Miqdori qonun bilan belgilangan bir oylik eng kam ish haqidan oshmagan jamg'arma banklardagi vasiyat qilinmasdan qolgan omonatni, meros qoldiruvchining ololmay qolgan ish haqini olish uchun merosga bo'lgan huquq to'g'risidagi guvohnoma olti oylik muddat o'tmasdan berilishi mumkin.

«Notariat to'g'risida»¹gi qonunning 60-moddasida qonun bo'yicha merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berish shartlari belgilangan.

«Notarius qonun bo'yicha merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berish chog'ida, — deyiladi bu moddada, — tegishli dalillarni talab qilib olish yo'li bilan meros qoldiruvchining vafot etganligini, meros ochilgan joy va vaqtni, merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berishni so'rab ariza topshirgan shaxslarning meros qoldiruvchi bilan qonun bo'yicha vorislikka chaqirish uchun asos bo'ladigan munosabatlari mavjudligi yoki mavjud emasligini, meros mol-mulkning tarkibi va joyini tekshirib ko'radi».

Vasiyat bo'yicha merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma olish uchun esa, yuqorida ko'rsatib o'tilgan hujjatlardan tashqari, vasiyatnomaning borligi, uning bekor qilinmaganligi, majburiy hissaga huquqi bo'lgan

¹ Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. "Нотариат тўғрисида". 1996 йил 26 декабрь.

vorislarning doirasi aniklanishi kerak.

Merosga bo'lgan huquq to'g'risidagi guvohnoma barcha merosxo'rlarga birgalikda yoki ularning xohishiga ko'ra, har biriga alohida berilishi mumkin. Merosga bo'lgan huquq haqidagi guvohnoma meros mulkning hammasiga yoki merosxo'rlar xohishiga ko'ra, uning bir qismiga berilishi mumkin. Meros mulkning qolgan qismiga esa, keyinchalik qo'shimcha guvohnoma berilishi ham mumkin. Masalan, merosxo'rning talabi bilan faqat uy-joyga yoki avtomashinaga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma rasmiylashtirilishi mumkin. Tergov va surishtiruv organlari tomonidan ro'yxatga olingan va arest solingan mol-mulklarga nisbatan, bu mulklarni ro'yxatdan chiqarilmasdan yoki arest bekor qilinmasdan oddin merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berish mumkin emas.

Merosni qabul qilib olgan voris merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma olish uchun notariusga murojaat qilmagan bo'lsa, uning hissasi ochiq qoldiriladi.

Merosni qabul qilib olish muddatini o'tkazib yuborgan merosxo'rlar ham merosni qabul qilib olgan boshqa barcha merosxo'rlarning roziligi bilan merosni qabul qilib olgan merosxo'rlar qatoriga kiritilishi mumkin. Bu rozilik, albatta, merosga bo'lgan huquq haqida guvohnoma berilgunga qadar va yozma ravishda bo'lishi kerak.

Notarius voyaga yetmagan yoki muomalaga layoqatsiz bo'lgan merosxo'rlarning mulkiy manfaatlarini muhofaza qilish uchun ularga merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berilganligi haqida merosxo'rlar yashayotgan joydagi vasiylik va homiylik organlariga xabar qiladi¹.

Majburiy hissaga bo'lgan meros huquqi to'g'risida guvohnoma vasiyatnoma sud tomonidan haqiqiy emas deb topilmasdan ham berilishi mumkin. Agar majburiy hissaga bo'lgan huquq haqida guvohnoma berishda nizo chiqib qolsa, notarius guvohnoma berishni to'xtatib, muddat beradi. Belgilangan muddatda manfaatdor vorislar sudga murojaat qilsalar, masala sud

¹ Ю.Н.Власов. Наследственное право Российской Федерации. 3-е издание.- М.: "Юрист". 1999. С.147

tomonidan ko‘rib, hal qilinadi va sudning hal qiluv qaroriga asosan guvohnoma beriladi.

Merosga bo‘lgan huquq to‘g‘risida guvohnoma berish bilan bog‘liq hamma shikoyatlar sud tartibida ko‘rib, hal qilinadi.

Merosga bo‘lgan huquq to‘g‘risidagi guvohnoma faqat sudning qarori bilan bekor qilinishi yoki haqiqiy emas deb topilishi mumkin.

Meros mulk davlatga vasiyat qilingan bo‘lsa yoki davlat organlariga vasiyat qilingan bo‘lsa, notarius hech kimning murojatini kutmasdan, merosga bo‘lgan huquq to‘g‘risidagi guvohnomani meros ochilgan joydagi moliya organiga beradi.

Qonunning 61-moddasida¹ vasiyatnoma bo‘yicha merosga bo‘lgan huquq to‘g‘risida guvohnoma berish shartlari belgilangan.

«Notarius vasiyatnoma bo‘yicha merosga bo‘lgan huquq to‘g‘risida guvohnoma berish chog‘ida, — deyiladi bu moddada, — tegishli dalillarni talab qilib olish yo‘li bilan meros qoldiruvchining vafot etganligini, vasiyatnomaning bor-yo‘qdigini, meros ochilgan vaqt va joyni, meros mulkining tarkibi va joyini tekshiradi.

Notarius merosdan shak-shubhasiz ulush olish huquqiga ega bo‘lgan shaxslar doirasini ham aniqlaydi».

Vorislikka chaqirilgan merosxo‘r meros ochilgandan keyin merosni qabul qilib olishga ulgurmay vafot etgan taqdirda, uning vorislari taqdim qilish huquqi asosida merosga bo‘lgan huquq to‘g‘risida guvohnoma talab qilib, notariusga murojaat qilishlari mumkin.

Hayotlik vaqtida umumiy birgalikdagi mulkdagi o‘z ulushiga bo‘lgan mulk huquqini rasmiylashtirmagan er-xotinlardan biri vafot etganda, marhum erdan (xotindan) keyin xotinning (er-ning) arizasiga asosan umumiy mulk mulkdagi ulushga bo‘lgan mulk huquqi to‘g‘risida guvohnoma berilishi mumkin.

«Er-xotindan biri vafot etgan taqdirda, — deyiladi «Notariat

¹ Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. "Нотариат тўғрисида". 1996 йил 26 декабрь.

to'g'risida»¹gi qonunning 63-moddasida — er-xotinning umumiy mol-mulkidagi ulushga bo'lgan mulk huquqi to'g'risidagi guvohnoma marhum erdan (xotindan) keyin xotinning (erning) yozma arizasiga ko'ra meros ochilgan joydagi notarius tomonidan berilib, merosni qabul qilib olgan merosxo'rlar bu xususda xabardor qilinadi.

Er-xotinning umumiy mol-mulkdagi ulushga bo'lgan mulk huquqi to'g'risida guvohnoma marhum erdan (xotindan) keyin xotinga (erga) nikoh davomida ortgirilgan umumiy mol-mulkning yarmisi uchun berilishi mumkin.

Merosni qabul qilib olgan merosxo'rlarning yozma arizasiga ko'ra va marhum erdan (xotindan) keyin xotinning (erning) roziligi bilan mulk huquqi to'g'risidagi guvohnomada vafot etgan erning (xotinning) ham umumiy mol-mulkdagi ulushi belgilanishi mumkin».

Meros oluvchi o'ziga tegishi lozim bo'lgan qonun bo'yicha yoki vasiyat bo'yicha meros mulkni olish huquqiga meros ochilgan paytdan e'tiboran ega bo'ladi. (FKning 1145-moddasi).

Qonun bo'yicha yoki vasiyat bo'yicha vorislikka chaqirilgan merosxo'r meros ochilmasdan oldin yoki meros ochilgandan keyin belgilangan muddatda meros mulkni qabul qilib olishga ulgurmasdan vafot etgan taqdirda, meros mulkdan unga tegishli bo'lgan ulushni qabul qilib olish huquqi qonun bo'yicha taqdim etish huquqi asosida uning vorislariga o'tadi.

Masalan, fuqaro «K» 2016 yil 15 martda vafot etadi.² Uning o'g'li «B» va «D» vorislikka chaqirilgan. Ammo, «B» ikki oy o'tmasdan 2016 yil 10 may kuni otasidan qolgan meros mulkni qabul qilib olishga ulgurmasdan avtoavariyada halok bo'ladi. Meros qoldiruvchi «K» bilan birga yashab turgan o'g'li «D» meros mulkning hammasiga merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berishni so'rab notariusga murojaat qiladi. Meros qoldiruvchi «K»ning vafot etgan o'g'li «B»ning qonun bo'yicha merosxo'ri bo'lgan uning o'g'li «X» borligidan xabar topgan notarius, taqdim qilish huquqi bo'yicha

¹ Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. "Нотариат тўғрисида". 1996 йил 26 декабрь.

² Фуқаролик ишлари бўйича Наманган туманлараро суди архивидан. 2018.

otasi «B»ga tegishli meros mulkdagi hissaga huquqi borligi haqida «X»ga xabar yuboradi va «K»dan qolgan meros mulkning «B»ga tegishli ulushga taqdim qilish huquqi bo'yicha meros huquq haqida «X»ga guvohnoma berib, masalani to'g'ri hal qiladi.

Vafot etgan merosxo'rning meros olish huquqi ham uning vorislari tomonidan umumiy tartibda, merosni qabul qilish uchun belgilangan muddatning qolgan vaqti davomida amalga oshirilishi mumkin.

Merosxo'r meros mulkni qabul qilib olgan, ammo uni tegishli rasmilashtirishga ulgurmasdan vafot etgan taqdirda, uning vorislariga merosni qabul qilish huquqi emas, balki mulkning o'zi o'tadi, chunki qabul qilib olingan meros mulk shu merosxo'rga tegishli bo'lib hisoblanadi.

Binobarin, merosga bo'lgan huquq to'g'risidagi guvohnoma uning vafot etgan kundan hisoblanib, belgilangan muddatda beriladi.

Masalan¹, fuqaro «B» 2009 yili 18 iyunda vafot etgandan keyin uning xotini «S» yashab turgan uyni va boshqa meros mulklarni qabul qilib olib, shu erda istiqomat qiladi. Uyni o'z nomiga o'tkazib, rasmilashtirmaydi. 2017 yilning 10 sentyabrida «S» ham vafot etadi. Ammo vafot etishdan oldin uyni va boshqa mulklarni nevarasi «E»ga vasiyat qiladi. «S» vafot etgandan keyin «E» meros mulkini qabul qilib ulgurmay 2017 y. 15 noyabrda vafot etadi. Uning xotini «L» eriga vasiyat qilingan meros mulkni olish uchun merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berishni so'rab, notariusga murojaat qiladi. Notarius 1963 yil FK 601-moddasiga amal qilib, merosxo'r meros qilib qoldirilgan mol-mulkni egallashga amalda kirishgan, uni tasarruf eta boshlagan va o'zining ana shu mol-mulkka bo'lgan huquqini tasdiqlovchi hujjatlarni olish uchun harakat qilganligini hisobga olib, merosni qabul qilgan deb hisoblab, merosni qabul qilish huquqining meros tarkibiga kirganligini va vasiyat bo'yicha «E»ga o'tishini tasdiqlab, uning xotini «L»ga merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berib, masalani to'g'ri hal qilgan.

Demak, merosni qabul qilib olgan voris belgilangan muddatda merosga

¹ Фуқаролик ишлари бўйича Наманган туманлараро суди архивидан.2018 .

bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma olishga ulgurmay vafot etgan bo'lsa, uning merosni qabul qilish huquqi meros tarkibiga kiradi va u vafot etgan kundan e'tiboran belgilangan umumiy muddat — olti oyda uning merosxo'rlari merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berishni talab qilishlari mumkin.

Merosni qabul qilish huquqining o'tishi bilan taqdim qilish huquqi bo'yicha meros olish quyidagilar bilan farq qiladi:

a) merosni qabul qilish huquqining o'tishi merosxo'r meros ochilgandan so'ng merosni qabul qilib, uni rasmiylashtirishga ulgurmasdan vafot etishi munosabati bilan amalga oshiriladi;

b) merosni qabul qilish huquqining o'tishi, nafaqat qonun bo'yicha, shuningdek, vasiyat bo'yicha vorislikda ham amalga oshiriladi;

v) merosni qabul qilish huquqini nafaqat nevara va chevaralar, shuningdek, boshqa har qanday merosxo'rlar ham qo'lga kiritadilar.

Meros mulkni egallashga va idora etishga kirishgan voris, boshqa vorislarning hozir bo'lishiga qadar meros ochilgan kundan e'tiboran olti oy o'tishiga qadar yoki merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma olganga qadar meros mulkni tasarruf qilishga haqli emas.

Zarur hollarda bu qoidadan istisno tariqasida davlat notariuslari meros mulk hisobidan ayrim xarajatlarni qoplash uchun mablag' ajratib berish haqida ko'rsatma berishlari mumkin.

FKning 1155-moddasiga asosan, meros mulk vorislar o'rtasida taqsimlanishidan oldin meros qoldiruvchining vafoti oldidan xastaligi tufayli qilingan zarur xarajatlar, meros qoldiruvchini dafn etish xarajatlari, merosni egallash, muhofaza qilish, boshqarish va vasiyatnomani ijro etuvchi yoki merosni boshqaruvchiga haq to'lash bilan bog'liq xarajatlarni qoplash to'g'risidagi talablar meros hisobidan qondirilishi lozim.

Bundan tashqari, meros qoldiruvchining qaramog'ida bo'lgan voyaga etmagan, yordamga muhtoj, mehnatga layoqatsiz boqimlarining turmush

kechirishi uchun vaqtincha meros mulk hisobidan mablag' ajratilib berilishi mumkin.

Bu talablar meros qiymati hisobidan boshqa barcha talablardan, shu jumladan, ipoteka yoki boshqa garov bilan ta'minlangan talablardan oldin imtiyozli ravishda qondirilishi lozim.

Meros ochilgan joydagi davlat notariusi yoki notarial harakatlarni amalga oshirish vakolati berilgan mansabdor shaxslar, uy-joy boshqarmalari, mahalla qo'mitalari, mahalliy hokimiyat organlari, fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari, ayrim jamoat tashkilotlari va fuqarolarning bergan xabarlariga asosan yoki o'z tashabbuslari bilan meros mulkni saqlash choralari ko'radilar.

Agarda meros qoldiruvchining mulki yoki uning bir qismi meros ochilgan joyda bo'lmasdan, boshqa joyda bo'lsa, meros ochilgan joydagi notarius yoki notarial harakatni amalga oshirish huquqiga ega bo'lgan boshqa mansabdor shaxs, meros mulk turgan joydagi notariusga yoki boshqa mansabdor shaxsga meros mulkni saklash choralari ko'rish haqida topshiriq yuboradi.

Merosni qabul qilgan voris meros qoldiruvchining qarzlari yuzasidan o'ziga o'tgan meros mulkning qiymati doirasida javobgar bo'ladi. Kreditorlar meros ochilgan kundan e'tiboran bir yil davomida o'z talablarini merosni qabul qilgan vorislarga yoki vasiyatni ijro etuvchiga yoxud meros ochilgan joydagi davlat notariusiga, notarial harakatlarni amalga oshiruvchi mansabdor shaxsga berishga haqli.

SHuningdek, vorislar meros mulk hisobidan o'z haqlarini undirish to'g'risida da'vo ariza bilan sudga murojaat qilishlari mumkin.

Notarius yoki notarial harakatlarni amalga oshirish huquqiga ega bo'lgan mansabdor shaxs meros mulkni ro'yxatga olib, uni saqlash uchun vorislarga yoki boshqa shaxslarga topshiradi.

Merosga bo'lgan huquq to'g'risidagi guvohnomani olish uchun voris meros ochilgan joydagi notarial idorasiga murojaat qilishi kerak. Meros mulkning vorislik huquqi asosida davlatga o'tishi uchun ham bu mulkka

nisbatan davlatning meros huquqiga ega bo'lishi to'g'risida davlat notariusi tomonidan berilgan guvohnoma bilan rasmiylashtirilishi kerak.

Merosga bo'lgan huquq to'g'risidagi guvohnoma meros ochilgan kundan e'tiboran olti oy o'tgandan keyin beriladi.

Meros qoldiruvchining vafoti munosabati bilan amalga oshiriladigan xarajatlar, birinchi navbatda, meros mulk tarkibiga kirgan pul mablag'lari hisobidan bo'lishi kerak. Pul mablag'lari bo'lmagan yoki ular etishmagan takdirda, boshqa mulklar hisobidan qoplanadi.

Meros ochilgan vaqtda meros ochilgan joyda hamma vorislar hozir bo'lgan taqdirda, ularning roziligi bilan har qanday xarajatlar ham meros mulk hisobidan qoplanishi mumkin.

Bunday hollarda keyinchalik merosni qabul qilib taqsimlaganda, vorislar qilingan xarajatlarni o'zlari qabul qilib olgan meros hissalariga mutanosib ravishda hisob qilib chiqarishlari mumkin.

Meros mulkdan qilingan xarajatlar yuzasidan kelib chiqqan har qanday nizolar vorislarning da'vo arizasiga binoan sud tomonidan ko'rib, hal qilinadi.

Meros qoldiruvchining qarzlari bo'yicha kreditorlar oldida javobgarlik merosxo'rlar zimmasiga tushadi. Odatda, o'zbek oilalarida vafot etgan shaxsni dafn etish jarayonida ko'pchilik o'rtasida vorislardan biri meros qoldiruvchining qarzlari uchun javobgarlikni o'z zimmasiga oladi.

FKning 1156-moddasiga asosan, meros qoldiruvchining kreditorlari vasiyatnomani ijro etuvchiga, merosni boshqaruvchiga yoki merosxo'rlarga meros qoldiruvchining majburiyatlaridan kelib chiqadigan o'z talablarini qo'yishga haqlidirlar. Bu hodda merosxo'rlarning har biri o'ziga tekkan meros mol-mulkning qiymati doirasida sherik qarzdorlar sifatida javobgar bo'ladilar.

Meros mulkning qiymatini belgilashda bozor narxining o'rtacha miqdoridan kelib chiqib, hisob-kitob qilish lozim.

Mulk qimmatini belgilashdan kelib chiqqan nizolar ham sud tartibida mutaxassislar ishtirokida hal qilinadi.

Merosxoʻrlar faqat qonun boʻyicha huquqni olish yoʻl qoʻyilgan meros qoldiruvchining qarzlari uchun javobgar boʻladilar. Meros qoldiruvchining shaxsi bilan bogʻliq qarzlari uchun javob bermaydilar. Masalan, aliment majburiyati boʻyicha kelajakda toʻlanishi lozim boʻlgan nafaqalar. Lekin meros qoldiruvchining oʻtgan vaqt uchun qarzi meros mulk hisobidan toʻlanishi kerak.

Merosxoʻrning qarzlarini talab qilishni soʻrab kreditorlar yozma ravishda notarial idorasiga murojaat qilishlari lozim. Davlat notariusi kreditorlardan tushgan talab haqida merosxoʻrlarni ogohlantirishi kerak.

Vasiyatnomani ijro etuvchi kreditorlardan olgan talab haqida ham merosxoʻrlarni ogohlantirishi shart.

Meros mulkni saqlash va uni qoʻriqlash uchun tayinlangan shaxslarga, shuningdek, meros mulkni boshqarish uchun vasiyatnomani ijro etuvchi shaxslarning xizmatlari uchun haq toʻlash masalasi ham meros taqsimlanishiga qadar hal qilinishi kerak. Bunday xarajatlarni qoplash haqida topshiriq notarial idorasi tomonidan berilishi kerak.

Agar koʻrsatilgan xarajatlar meros mulk taqsimlanishiga qadar toʻlanmagan boʻlsa, merosxoʻrlarning meros mulkdan olgan hissalariga mutanosib ravishda undiriladi. Bunday xarajatlarni undirib olishda umumiy davo muddati qoʻllaniladi.

«Notariat toʻgʻrisida»¹gi qonunning 55-moddasiga asosan, meros boshqaruvchilari va meros mol-mulk saqlash uchun topshirilgan boshqa shaxslar, agar ular merosxoʻr boʻlmasalar, meros mol-mulkni saklaganlik uchun merosxoʻrlardan haq olishga haqlidirlar. Ularning meros mol-mulklarni saqlash va boshqarish uchun qilgan zarur xarajatlari ham mol-mulkdan foydalanish hisobiga olingan foyda chiqarib tashlangandan soʻng qoplanishi kerak.

Kreditorlarning biron-bir merosxoʻrga yuborgan yozma talabi qonunda belgilangan muddatda yuborilgan talab boʻlib hisoblanadi.

¹ Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. "Нотариат тўғрисида". 1996 йил 26 декабрь. 93 моддадан иборат.

Meros qoldiruvchining qarzlari bo'yicha javobgarlik haqidagi qoidalar barcha qonun bo'yicha ham, vasiyat bo'yicha ham merosxo'rlarga, shu jumladan davlat yoki boshqa yuridik shaxslarga bab-baravar talluqlidir.

«Notariat to'g'risida»gi qonunning 57-moddasiga asosan, notarius merosxo'rlar tomonidan meros qabul qilib olingunga qadar, agar meros qabul qilib olinmagan bo'lsa, davlatga merosga bo'lgan huquq to'g'risida guvohnoma berilgunga qadar meros mol-mulk hisobidan:

1) meros qoldiruvchi kasal bo'lgan vaqt mobaynida unga qarab turish, shuningdek, vafot etgan taqdirda, uni dafn etish va qabrini obod qilish;

2) meros qoldiruvchining qaramog'ida bo'lgan fuqarolarni ta'minlash;

3) ish haqi bo'yicha da'volarni va ularga tenglashtirilgan da'volarni qanoatlantirish;

4) meros mol-mulkni qo'riqlash va uni boshqarish, shuningdek, merosxo'rlarni chaqirish haqidagi xabarni e'lon qilish bilan bog'liq xarajatlarni to'lash to'g'risida farmoyish beradi.

Meros mulkni qabul qilib olish, uni saqlash va muhofaza qilish, shuningdek, boshqarish bo'yicha va boshqa xarajatlar bo'lishi mumkin¹.

Bundan tashqari, meros mulk vasiyat qilingan bo'lsa, vasiyat majburiyati yuklangan shaxs tomonidan vasiyatnomani ijro etish bilan bog'liq xarajatlar ham meros mulk hisobidan merosxo'rlar o'rtasida meros taqsimlanmasdan oldin undirilishi kerak.

Meros mulkni saqlash uchun tayinlangan shaxslarga, uni boshqaruvchi va vasiyatnomani bajaruvchilarga ularning xizmatlari uchun haq to'lash masalasi ham meros taqsimlangunga qadar hal qilinishi shart. Bunday xizmatlarni qoplash uchun topshiriqni notarius berishi kerak.

Agar ko'rsatilgan xarajatlar meros mulk taqsimlangunga qadar to'lanmagan bo'lsa, merosxo'rlarning olgan hissalariga mutanosib ravishda undiriladi. Bunday xarajatlarni undirib olish uchun umumiy da'vo muddati

¹ М.Акаева. Фуқаролик ҳуқукидан маъруза матнлари. Наманган. 2018.

qoʻllaniladi.

Maʼlumki, FKning 1112-moddasiga asosan, vorislik faqat ikki yoʻl bilan vasiyat boʻyicha va qonun boʻyicha amalga oshiriladi. Vasiyat mavjud boʻlmagan yoki mol-mulk barcha taqdiri hal qilinmagan hollardagina qonun boʻyicha vorislik amalga oshiriladi.

Davlat, odatda, faqatgina vasiyat boʻyicha vorislik huquqi asosida merosxoʻr boʻlishi mumkin. Bunday hollarda davlat merosdan voz kechishga haqli emas.

Meros mulk vorislik huquqi asosida davlatga yoki uning ayrim tashkilotlariga quyidagi hollarda oʻtishi mumkin:

birinchidan, meros qoldiruvchi tomonidan oʻzining barcha xususiy va shaxsiy mulklarini hamda mulkiy huquq va majburiyatlarini davlatga yoki davlatning ayrim tashkilotlariga vasiyatnoma orqali qoldirgan boʻlsa;

ikkinchidan, meros qoldiruvchi oʻzi mol-mulking bir qismini yoki ayrim ashyolarni davlatga yoki davlat tashkilotlariga vasiyat qilib qoldirsa;

uchinchidan, merosxoʻrlardan birontasi yoki bir nechitasi oʻzining meros mulkka boʻlgan ulushini olishdan, davlat foydasiga yoki davlatning biron tashkiloti foydasiga voz kechgan taqdirda.

Notarius «Notariat toʻgʻrisida»¹gi qonunning 61-moddasiga asosan, tegishli hujjatlarni talab qilib olish yoʻli bilan meros qoldiruvchining vafot etganligini, vasiyatnomaning bor-yoʻqligini, meros ochilgan vaqt va joyini, meros mol-mulkning tarkibi va uning turgan joyini tekshirib, moliya organiga yoki vasiyatnomada belgilangan davlat tashkilotiga vasiyat boʻyicha meros mulkka boʻlgan huquq toʻgʻrisida guvohnoma beradi. Bunday hollarda meros mulk toʻgʻridan-toʻgʻri davlat egaligiga yoki belgilangan davlat tashkiloti egaligiga oʻtadi.

Bundan tashqari, ayrim hollarda meros mulk egasiz deb topilishi va shu asosda davlat egaligiga oʻtishi mumkin.

¹ Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. "Нотариат тўғрисида". 1996 йил 26 декабрь. 93 моддадан иборат.

Qonunda nazarda tutilgan asoslarda sudning FPKning 298—300-moddalari tartibida chiqargan hal qiluv qarori bilan meros mol-mulk egasiz deb topilishi mumkin.

FKning 1157-moddasida meros mol-mulkni egasiz deb topish uchun quyidagi asoslar belgilangan:

birinchidan, FKning 1119-moddasida nazarda tutilgan asoslarda merosdan chetlashtirilgan merosxoʻrlardan boshqa qonun boʻyicha vorislar boʻlmasa;

ikkinchidan, meros qoddiruvchi barcha merosxoʻrlarni meros olish huquqidan mahrum qilib, meros mulkni hech kimga vasiyat qilmagan boʻlsa;

uchinchidan, merosxoʻrlarning barchasi meros olishdan voz kechib, merosni qabul qilib olmasalar;

toʻrtinchidan, meros qoldiruvchining qonuniy vorislari boʻlmasdan, hech kimga vasiyat qoldirmagan boʻlsa;

beshinchidan, meros qoldiruvchi meros mulkning bir qismini yoki ayrim ashyolarni vasiyat qilib qoldirib, mulkning qolgan qismini oladigan vorislar boʻlmagan taqdirda meros mulkni egasiz deb topish masalasini sud hal qiladi.

Meros mulkni egasiz deb topish masalasini hal qilish uchun meros ochilgan joydagi mahalliy davlat hokimiyati organi yoki fuqarolarning oʻzini-oʻzi boshqarish organi ariza bilan sudga murojaat qilishi kerak. Meros ochilgan kundan eʼtiboran bir yil oʻtganidan keyin sudning qarori asosida meros mol-mulk egasiz deb topiladi va u turgan joydagi fuqarolarning oʻzini-oʻzi boshqarish organi mulkiga oʻtadi.

Fuqarolarning oʻzini-oʻzi boshqarish organi egasiz deb topilgan meros mulkni qabul qilishdan voz kechishi mumkin. Bunday hollarda mulk davlat egaligiga oʻtadi. Davlat meros qoldirilgan va egasiz deb topilgan mulkni olishdan voz kechishga haqli emas.

«Notariat toʻgʻrisida»¹gi qonunning 52-moddasiga asosan, notariusning davlat

¹ Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. "Нотариат тўғрисида". 1996 йил 26 декабрь.

manfaatlarini koʻzlab, jismoniy va yuridik shaxslarning xabariga koʻra yoki oʻz tashabbusi bilan koʻrgan meros mulkni qoʻriqlash choralari va uni boshqarish uchun talab qilinadigan xarajatlar mulkning qiymatidan oshib ketadigan boʻlsa, mulkni egasiz deb topish masalasini koʻrsatilgan muddat oʻtmasdan ham sud tomonidan hal qilishi mumkin.

Demak, meros mulk uch yoʻl bilan davlat egaligiga oʻtadi:

birinchidan, meros qoldiruvchi tomonidan qoddirilgan vasiyatnoma boʻyicha;

ikkinchidan, merosxoʻrning oʻz ulushidan davlat foydasiga voz kechishi bilan;

uchinchidan, sudning hal qiluv qarori bilan meros mulk egasiz deb topilishi munosabati bilan davlat egaligiga oʻtadi.

Davlat meros qoldiruvchi tomonidan vasiyat qilib qoldirilgan mol-mulkni talab qilib olish uchun hech qanday harakat qilishi shart emas. Meros ochilgan joydagi notariusning oʻzi merosga boʻlgan huquq toʻgʻrisida guvohnoma yozib, moliya organiga yuboradi, chunki bunday holatlarda meros mulkka nisbatan mulk huquqi meros ochilishi bilan vujudga keladi.

Meros mulk sudning qarori bilan egasiz deb topilganda, u davlat egaligiga vorislik huquqi asosida oʻtmaydi. YUqorida aytganimizdek, vorislik faqat qonun boʻyicha va vasiyat boʻyicha amalga oshiriladi.

Fuqarolik kodeksida meros mulk faqat vasiyat boʻyicha vorislik huquqi asosida davlat egaligiga oʻtishi nazarda tutilgan. Merosxoʻrning oʻz ulushidan davlat foydasiga voz kechishida, u oʻzining merosga boʻlgan huquqini oʻz ixtiyori bilan davlatga beradi. Demak, FKning 191- va 1157-moddalarida nazarda tutilgan asoslarda Oʻzbekiston Respublikasi FPKning 300-moddasi tartibida sud mulkni egasiz deb topgandan keyin, u mulk, avvalo, fuqarolarning oʻzini-oʻzi boshqarish organi egaligiga oʻtadi. Bu organ mol-mulkdan voz kechgan taqdirdagina, davlat egaligiga oʻtadi.

Meros mulk davlat egaligiga vasiyat bo'yicha o'tganda mulk huquqi davlat uchun meros ochilgan paytdan vujudga keladi.

Meros mulk sud qarori bilan egasiz deb topilgandan keyin davlat egaligiga yoki fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organi egaligiga egasiz mulk sifatida mulk huquqi asosida o'tadi.

Qonun meros mulkni egasiz deb topishni meros ochilgan kundan e'tiboran bir yil o'tgandan keyingina hal qilish shartini qo'yish bilan shu muddat ichida vorislarning topilishi ehtimolini nazarda tutgan.

X U L O S A

Respublikamizda mustaqil taraqqiyot yillarida hayratlanarli yutuqlar qo‘lga kiritildi. Shu bilan birga mustaqillikni mustahkamlash uchun uni avaylab-asrash uning negizlarini mustahkamlash respublikamizdagi barqarorlikni, xavfsizlikni va millatlararo totuvlikni saqlashni ta’minlash lozim bo‘ladi. Mustaqil taraqqiyot yillarida Konstitutsiyamiz yurtimizda huquqiy demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyati, erkin bozor munosabatlari va xususiy mulk ustuvorligiga asoslangan iqtisodiyotni qurish, xalqimiz uchun tinch, obod va farovon hayot barpo etish, O‘zbekistonning xalqaro maydonda munosib o‘rin egallashida mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qilmoqda¹.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, davlatimiz chegaralari daxlsizligini, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik muhitini ta’minlash uchun muhim poydevor bo‘ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi.

Ayni vaqtda mamlakatimiz bosib o‘tgan taraqqiyot yo‘lining chuqur tahlili, bugungi kunda jahon bozori kon’yunkturasi keskin o‘zgarib, globallashuv sharoitida raqobat tobora kuchayib borayotgani davlatimizni yanada barqaror va jadal sur‘atlar bilan rivojlantirish uchun mutlaqo yangicha yondashuv hamda tamoyillarni ishlab chiqish va ro‘yobga chiqarishni taqozo etmoqda.

Olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda hayotning barcha sohalarini liberallashtirish bo‘yicha ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadida:

¹ Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш- юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. -Т.:”Ўзбекистон”НМИУ,2017.-Б.48.

1. Aholi va tadbirkorlarni o'ylantirayotgan dolzarb masalalarni har tomonlama o'rganish, amaldagi qonunchilik, huquqni qo'llash amaliyoti va ilg'or xorijiy tajribani tahlil qilish, shuningdek keng jamoatchilik muhokamasi natijasida ishlab chiqilgan hamda quyidagilarni nazarda tutadigan **2017 — 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi** (keyingi o'rinlarda — Harakatlar strategiyasi) **1-ilovaga** muvofiq tasdiqlansin:

davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirishga yo'naltirilgan demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda parlamentning hamda siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish, davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish, davlat xizmatining tashkiliy-huquqiy asoslarini rivojlantirish, «Elektron hukumat» tizimini takomillashtirish, davlat xizmatlari sifati va samarasini oshirish, jamoatchilik nazorati mexanizmlarini amalda tatbiq etish, fuqarolik jamiyati institutlari hamda ommaviy axborot vositalari rolini kuchaytirish;

qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishga yo'naltirilgan sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini hamda fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini mustahkamlash, ma'muriy, jinoyat, fuqarolik va xo'jalik qonunchiligini, jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimi samarasini oshirish, sud jarayonida tortishuv tamoyilini to'laqonli joriy etish, yuridik yordam va huquqiy xizmatlar sifatini tubdan yaxshilash;

iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirishga yo'naltirilgan makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish, iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish bo'yicha institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag'batlantirish, hududlar, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib holda

ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiy ettirish, investitsiyaviy muhitni yaxshilash orqali mamlakatimiz iqtisodiyoti tarmoqlari va hududlariga xorijiy sarmoyalarni faol jalb etish;

ijtimoiy sohani rivojlantirishga yo'naltirilgan aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirib borish, ijtimoiy himoyasi va sog'lig'ini saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, arzon uy-joylar barpo etish, yo'l-transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmalarni rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish bo'yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish, ta'lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san'at va sport sohalarini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish;

xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritishga yo'naltirilgan davlatimiz mustaqilligi va suverenitetini mustahkamlash, O'zbekistonning yon-atrofida xavfsizlik, barqarorlik va ahil qo'shnichilik muhitini shakllantirish, mamlakatimizning xalqaro nufuzini mustahkamlash.

Harakatlar strategiyasini o'z vaqtida va samarali amalga oshirish barcha davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari hamda ularning mansabdor shaxslari faoliyatining birlamchi vazifasi va bosh ustuvor yo'nalishi hisoblanadi;

Harakatlar strategiyasi besh bosqichda, yurtimizda yillarga beriladigan nomlardan kelib chiqib, har bir yil bo'yicha davlat dasturlari qabul qilinishini nazarda tutgan holda amalga oshiriladi.¹

Mustaqillikning dastlabki yillarida qabul qilingan Konstitutsiya xalqimizning erkini ifodalovchi muhim qonuniy asos bo'ldi. SHu jumladan, mustaqil O'zbekiston Konstitutsiyasi - ijtimoiy va davlat hayotining huquqiy asosidir.

Konstitutsiyaning o'ziga xos mazmuni shundan iboratki, u o'zbek xalqining tarixiy va milliy qadriyatlarini, shuningdek demokratiyaning

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ўзбекистон Республикасини янгида ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида. 2017 йил. 7 февраль. ПФ-4947сон.

insonparvarlik tamoyillarini o'zida mujassam ettirgan. Hozirgi hayotiy voqelikdan kelib chiqib aytish mumkinki, bugungi kunda konstitutsion tamoyillar huquqiy demokratik davlatimizning huquqiy qurilmasini o'ziga xos omili sifatida maydonga chiqqani ko'rinib turibdi. Bu to'g'risida mamlakatimizning birinchi Prezidenti I.A.Karimov: «barcha fuqarolarning qonun oldidagi huquqiy tengligi va qonun ustivorligini, jamiyat manfaatlarini va aholi xafvsizligini muhofazasini kafolatlash uchun huquqiy davlat barpo etish darkor» deb ta'kidlagan¹.

Qonunlarimizda adolat, tenglik g'oyasi, odillilik tamoyili fuqarolarning manfaatlarini yuqori o'rinda turadi.

Respublikamizning birinchi Prezidenti I.A.Karimov takidlaganlaridek, «Qonun - ijtimoiy hayotni, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishning asosiy vositasi bo'lib qolishi kerak. Buning uchun biz chuqur o'ylab ishlangan, har tomonlama asoslangan, uzoq muddat amal qiladigan qonunlarga ega bo'lishimiz kerak»².

Qonunchilik asoslarini yaratish jarayonida fuqarolarning manfaatlarini himoya qila oladigan qonunlarni muomalada bo'lishini ta'minlash zarur. Qonunchiligimizni rivojlantirishdan asosiy maqsad, jamiyatimizda insonlarning asosiy huquq va erkinliklarini kafolatlashga qaratilgan.

Yuqoridagi vazifalardan kelib chiqib, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlashda real qonunlarni hayotga tatbiq etish muhimdir. Bitiruv malakaviy ishida tadqiq etilgan masala hozirda muhim va dolzarb bo'lganligi uchun ham, fuqarolik huquqida muhim institut sifatida ahamiyat kasb etuvchi vorislik huquqi turlaridan biri bo'lgan vasiyat bo'yicha vorislik bilan bog'liq muammolarni yechimini topishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Fuqarolik huquqida merosni egallash bilan bog'liq munosabatlarning muhim jihatlari va munozarali masalalariga alohida etibor qaratish lozim. Bunda, asosan sud amaliyotidan kelib chiqib, merosni egallash bilan bog'liq

¹ Каримов И.А. Миллий истиқлол мафқураси — халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончидир. -Т.: «Ўзбекистон», 2000. -Б. 14-15

² Каримов И.А. Ўзбекистон ижтимоий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. -Т.: Ўзбекистон. 1995. -Б.20

ba'zi muammoli maslalani, xususan, vorislarni aniqlash, meros tarkibini belgilash, meros taqsimlanishida adolatli va ob'ektiv yondoshmoq zarurligini qayd etish joizdir.

Mavzuni o'rganish jarayonida quyidagi fikr va mulohazalarga keldim:

- hozirgi kunda fuqarolarimiz merosni ulushlarga tegishli tartibda bo'lishuvda tomonlarning kelishuviga erishilmasdan nizolarni sud tartibida ko'rib chiqilishi ko'p hollarda uchramoqda. buning oldini olish uchun tegishli targ'ibot va tashviqot ishlarini olib borish lozim bo'lib, shunda meros bo'yicha sud tartibidagi nizolarni kamaytirish mumkin bo'ladi;

- amaldagi Fuqarolik kodeksida, u qabul qilinganidan keyin o'tgan vaqt ichida normativ hujjatlarda, hattoki O'zbekiston Respublikasi Davlat notarial idoralarining notariuslari notarial harakatlarni amalga oshirish tartibi to'g'risidagi qo'llanmada ham notariuslar tomonidan vasiyatnomani vorislarga ma'lum qilinishi masalasi yoritilmagan.

Hozirgi vaqtda notarial idoralarda maxfiy vasiyatnomalar ham guvohlantirilmoqda. Davlat notarial idoralar notariuslari tomonidan maxfiy vasiyatnomani meros ochilgandan so'ng vorislarga ma'lum qilinishida yagona amaliyot yo'q.

Shu sababli Rossiya qonunchiligida bayon etilgan yopiq (maxfiy) vasiyatnomani ma'lum qilinishi tartibini O'zbekiston Respublikasi qonunlariga implementatsiya qilish, ya'ni amaldagi Fuqarolik kodeksining 1125-moddasiga to'ldirishlar kiritish, O'zbekiston Respublikasi davlat notarial idoralarining notariuslarning notarial harakatlarni amalga oshirish tartibi to'g'risidagi amaldagi qo'llanmani yuqoridagilarni hisobga olgan holda yangi tahrirda ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Bundan ikki ijobiy natijaga erishish mumkin:

Avvalo, notariuslar bu masalada respublikamizda yagona amaliyotni qo'llash imkoniga ega bo'ladilar va vorislar o'rtasida nizolar kelib chiqishining oldi olinadi, shuningdek, fuqarolik huquqi fanining takomillashuviga va vasiyatnomalarga oid mavzu atroflicha yoritilishiga erishiladi;

- vorislik huquqi va meros huquqi tushunchalarini tatbiq qilishda milliy va odat normalariga alohida e'tibor berish kerak;

- meros ochilish joyini tasdiqlovchi hujjatga uy-joy boshqarmasidan, mahalliy ma'muriyatdan yoki vafot etgan shaxsning ish joyidan berilgan ma'lumotnoma asos bo'ladi.

Meros ochilish joyi, birinchidan, qonun bo'yicha vorislik huquqini olish, ikkinchidan, meros huquqini amalga oshirish va meros mulkini himoya qilish uchun kerak. Merosning ochilish joyini noto'g'ri belgilash oqibatida notarius tomondan bir nechta meros ishlarining ochilishiga, ba'zi merosxo'rlarining qonuniy huquq va burchlari buzilishiga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

Raxbariy adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. -Т.: «Ўзбекистон». 2017. - 76. б.
2. Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқлари ва эркинликлари – олий кадрият. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 13 йиллигига бағишланган тантанали маросимда қилган маърузаси. -Т.: Ўзбекистон. 2005.-280.б
3. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Вазирлар Маҳкамаси ва Президент Девонининг Ўзбекистон мустақиллигининг 16 йиллигига бағишланган қўшма мажлисидаги маъруза. 2007 йил 30 август. –Т.: Ўзбекистон, 2007. –368.б
4. Каримов И.А. Ватанимиз ва халқимизга садоқат билан хизмат қилиш – олий саодатдир. Тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати – Ўзбекистон либерал-демократик партияси VI қурултойидаги маъруза. 2007 йил 6 ноябрь. –Т.: Ўзбекистон, 2007.-16.б
5. Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. -Тошкент.: Маънавият, 2008. -176.б
6. Каримов И.А. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг 2015-йил 26-ноябрь куни халқ депутатлари Наманган вилояти кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзлаган нутқи. 26-ноябрь 2015-йил.
7. Каримов И.А. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг 2015-йил 5-декабрь куни Ўзбекистон Республикаси Конституциясини қабул қилинганлигининг 23-йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. 5-декабрь 2015-йил.
8. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз.-Т.:”Ўзбекистон”.2016. –56.б
9. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб- интизом ва шахсий

жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак.-Т:”Ўзбекистон”.2017. – 104 б.

10. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза. 2016 йил 7-декабрь. Ш.М.Мирзиёев.- Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. -48 б.

11. Мирзиёев Ш.М. “Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2017 йил 19 сентябрь куни БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқи. 2017 йил 19 сентябрь. Нью-Йорк шаҳри.

12. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз

билан бирга қурамиз. – Т.: —Ўзбекистон, 2017. – 488 б.

Meʼyoriy huquqiy manbalar.

1. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. (2016 йил 1 июлгача бўлган ўзгариш ва қўшимчалар билан). Тўплам. “Адолат” нашриёти. -432 б.

2. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси. (2016 йил 1 июлгача бўлган ўзгариш ва қўшимчалар билан). Тўплам. “Адолат” нашриёти. -323 б.

3. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. –Т.: «Адолат» нашриёти. 2012.

4.Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси, Тошкент, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, 2003.

5. Ўзбекистон Республикасининг «Нотариат тўғрисида»ги қонуни.

6. Ўзбекистон Республикасининг «Адвокатура тўғрисида»ги Қонуни, Ўзбекистоннинг янги қонунлари, 16-сон, Тошкент, Адолат, 1997.

7. «Адвокатлик фаолиятининг кафолатлари ва адвокатларнинг ижтимоий

химояси тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 25 декабрдаги Қонуни. Ўзбекистон Республикасининг янги қонунлари. 21-сон. Тошкент. Адолат. 2000.

8. “Давлат бошқарувини янгилаш ва янада демократлаштириш ҳамда мамлакатни модернизация қилишда сиёсий партияларнинг ролини кучайтириш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий Қонуни. 11.04.2007. Халқ сўзи. 2007 йил 12 апрел.

9.“Чет эл инвестициялари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. 1998 й.30 апрел (Ахб., №5-6,91-м)

10.“Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. 1998 йил 24 декабр. (Ахб.1999 й.,№1,10-м)

11.“Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни химоя қилиш чоралари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. 1998 йил 30 апрел (Ахб.5-6,93-м).

12.“Қимматли қоғозлар бозорида инвесторларнинг ҳуқуқларини химоя қилиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. 2001йил 30 август. (Ахб.,№9-10,173-м).

13. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни.»Нотариат тўғрисида”.1996 йил 26 декабрь.93 моддадан иборат.

Илмий о’қув адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳлар. 3-том Т.:«Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси» 1997.

2. Ўзбекистон Республикаси Оила кодексига шарҳлар. Т., «Адолат», 2000.

3. И.Зокиров. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик ҳуқуқи. Дарслик. 1-қисм, Т., «Адолат» 2009. -289.б

4. Муаллифлар жамоаси. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик ҳуқуқи. Дарслик. 2-қисм. Т., «Адолат» 1999.-Б. -604

5.Рахмонкулов Ҳ. Мажбурият ҳуқуқи (умумий қоидалар).-Тошкент; ТДЮИ, 2005. –244 б.

6. Ю.Н.Власов. Наследственное право Российской Федерации. 3-е издание. М., “Юрист”. 1999.
7. В.И.Серебровский. Избранные труды по наследственному и страховому праву. М., “Статут”. 1997.
8. Д.И.Мейер. Русское гражданское право. М., «Статут». 1997.
9. Гражданское право. Том 3. М., “Проспект”. 2001.
10. П.Глущенко, А.М.Седов. Основы нотариальной деятельности. Учебное пособие 2-е издание. Издательство Михайлова В.А.Санкт-Петербург. 2001.
11. М.М.Богуславский. Международное частное право. М., “Юрист” 2000.
12. М.Акаева. Фуқаролик ҳуқуқидан маъруза матнлари. Наманган. 2018.

Internet malumotlari:

1. “NORMA” Ахборот ҳуқуқий тизими. <http://www.norma.uz>.
2. “Yurida” Ахборот ҳуқуқий тизими. <http://www.norma.uz>.
3. <http://Allpravo.ru>
4. <http://Internet-law.ru>

